

GRŠKA ZGODOVINA

PERODIZACIJA

1. predhomerska doba (ok. 2000 – ok. 800)
2. arhaična doba (homerska Grčija in čas velike kolonizacije, ok. 800 – ok 500)
3. klasična doba (od grško-perzijskih vojn do smrti Aleksandra Velikega 323)
4. helenistična doba (od 323, do obdobja propada helenističnih sil, zadnja 30 pr.Kr.)

PPREDHOMERSKA GRČIJA

Viri in temeljna literatura

Najstarejša grška kultura je zapustila precej pisanih virov. Uporabljali so **kretsko linearno A pisavo**, ki so jo Grki s celine zanesli na Ciper – *ciprska linearna C pisava*. Ta pisava še ni razrešena.

V več krajih celinske Grčije so našli napise v **linearni B pisavi**. Razrešila sta jo dva angleška znanstvenika: Michael Ventris in John Chadwick. Hkrati sta postavila temelje novi veji znanosti, *mikenologiji*.

Večina teh zapisov vsebuje različne sezname, ne poročajo o zgodovinskih dogodkih.

O svoji prazgodovini Grki sami niso zapustili nobenega zanesljivega zgodovinskega izročila. Vsa poročila njihovih zgodovinarjev so zelo pozna in zato nezanesljiva. Prav tako nezanesljiv vir je grška junaška epika.

Negrški viri so zelo skopi. Prvo zanesljivo omembo Grkov nam posreduje napis asirskega kralja Sargona II. (722-705), kjer se omenja pripadnik ljudstva Iamâni (Jonijec).

Najpomembnejši viri za to razdobje so arheološki materialni viri.

Prihod Indoevropcejev v Grčijo

Naravne značilnosti Grčije kažejo, da nikoli ni bila dežela izobilja in zato posebej privlačna za poselitev. Rodovitne zemlje je malo, gozdov ni dosti. Vzhodna obala je zelo prikladna za plovbo. Nasprotno pa je zahodna obala, ki ima le en izrazit zaliv – Korintski, manj ugodna. Gorska veriga razčlenjuje deželo na veliko število manjših pokrajin, med katerimi so pogosto zelo otežene zveze. Bistvenega pomena pa je bližina morja.

Grki so v zgodovinski dobi že izgubili spomin na to, da je njihova pradomovina ležala izven Grčije, saj so se šteli za avtohtono ljudstvo.

Znanje o prazgodovini Grčije temelji na rezultatih prazgodovinskih, jezikoslovnih in naselitveno-topografskih raziskav.

Naselitev indoevropskih prednikov kasnejših Grkov je sestavni del preseljevanje ljudstev med srednjo Donavo in Karpati. Ljudstva s severa in severozahoda so potisnila prednike Grkov s panonskega območja na jug. Ob tej selitvi se je spremenila družbena sestava prebivalstva – prehod v vojaško demokracijo. Čas selitve je omogočil vzpon izkušenih vodij, kar je vodilo v krepitev knežje oblasti. Religija grških prednikov kaže vplive fetišizma in animizma in močno povezanost z naravo. V najvišjem božanstvu so videli utelešenje vsemogočne narave.

V Panonski nižini so grški predniki živeli predvsem od poljedelstva. Poznali so volno in tkanje ter gojili govedo, ovce in koze.

Naselitev Indoevropcejev na grše tla je potekala v prazgodovinski dobi. Datiranje je negotovo. Naselitev je potekala pred vdorom Dorcev na Peloponez (12. stol.), verjetno pa tudi pred prvim razcvetom mikenske kulture (druga polovica 16. stol.). Najbrž je posledica te naselitve katastrofalni propad zgodnje heladske kulture (ok. 1900) in uničenje naselij na grškem kopnem.

Do prihoda Indoevropcejev razlikujemo več prazgodovinskih kultur:

1. druga polovica 4. tisočletja – *neolitska kultura* (na območju Tesalije in v okolici Korinta; značilna neobzidana naselja s kočami iz blata v pravokotnih ali ukrivljenih oblikah. Keramika je primitivna, poleg kamnitega orodja uporabljajo tudi orodje iz obsidana)

2. sredina 3. tisočletja – *kultura Dimini* (Tesalija; utrjena naselja so odraz nemirnejših časov. Megaron – pravokotni prostor, najbolj izrazita značilnost)
3. ok 2500 – 2000 – *zgodnja heladska kultura* (območje Tesalije in osrednje Grčije ter S Peloponeza; naselja imajo mediteranski značaj – to se kaže tudi v jeziku: toponimi na –nthos in –ssos izhajajo od staroselskega prebivalstva)

Ni znano kako je potekal stik med Indoevropci in staroselci. Vse kaže na daljše obdobje mirnega sožitja. Grško ljudstvo se je torej izoblikovalo na podlagi etnične, kulturne in jezikovne stopitve starega mediteranskega ter priseljenega indoevropskega prebivalstva. (2. tisočletje)

- Prva indoevropska poselitev Grčije – v začetku srednjega heladskega obdobja (ok.2000 – 1500) – je potekala kot postopno prodiranje plemen, ki so ga spremljala menjajoča se obdobja vojne in miru. Priseljenci so bili vojaško in politično vodilni v odnosu do višje civiliziranega mediteranskega prebivalstva. Izoblikovale so se 3 velike skupine dialektov: 1. *jonski*, 2. *arkadsko-eolski* (*ahajsk*) in 3. *drosko-zahodnogrški*.

Prva polovica 2. tisočletja, ki pomeni v Grčiji začetek nove dobe, je bila za ves sredozemski svet doba velikih sprememb. V 19. stol. so prispeli predniki Hetitov v notranjo Anatolijo. Okrog leta 1650 ustanovi knez Labarna prvo hetitsko državo.

Okrog leta 1700 je vladal v Babilonu Hamurabi, največji zakonodajalec starega Vzhoda. Priseljeni semitski Amoriti so Babilonu prinesli nov kulturni vzpon v tem času. Babilonija je postala kulturna velesila v prednji Aziji, njeno kulturo so sprejemala sosednja ljudstva.

Najmočnejša država 2. tisočletja, Egipt, je po koncu srednje države, okoli l. 1680 postal žrtev vdora Hiksov. Značilnost te dobe je fevdalna struktura in uporaba bojnega voza. Po več ko 100-letni podrejenosti so faraoni 18. dinastije (Ahmose) ok. 1560 pregnali Hikse.

- Med sredino in koncem 2. tisočletja so Indoevropci prvič prodrli v indijsko Peterorečje. njihov prihod je pomenil konec za indijske kulture.

V celoti gledano so selitve Indoevropcev v 2. tisočletju zajele območja od Apeninov in Balkana vse do centralne Azije.

Država Hetitov je bila v soseščini politično razdrobljene mikenske Grčije primer velike države. To je velikega pomena za politični, gospodarski in duhovni razvoj obrobja Egejskega morja. S tem vplivom iz Male Azije se je prepletal veliko močnejši vpliv minojske Krete. Njen prvi razvojni vrh sovpada z začetkom srednje heladske dobe (ok. 2000).

Minojska kultura

Kreta je na podlagi dobrih pomorski zvez z Egiptom, Sirijo, MA, Grčijo in Zahodom sprejemala vplive različnih kultur. Tukaj je najprej na grškem območju nastala visoka kultura.

Vzpon se je pričel ok. leta 2200 (*zgodnja minojska doba*). Sledila je gradnja palač na Knosu in Fajstu. Prebivalstvo Krete je večinoma prebivalo v vaseh (ribiških in poljedelskih). Njihov izvor in etnična pripadnost sta neznana.

V začetku *srednje minojske dobe* ok. 2000 se je razvila svojevrstna dvorna kultura. Življenje se je odvijalo v mestnih naselbinah. Starejša, pretežno kmečka kultura, je propadla. Središče političnega in gospodarskega življenja so postale palače. Zaradi varne lege otoka so bili ti dvorci brez obzidja.

Omembe Krete najdemo v tem času pod imeni Keftiu, Kaphthor, Kapatra na napisih iz Egipta, Babilonije in Sirije.

Med Kreto in bližnjim Vzhodom je potekala živahna trgovina. V kretskih palačah so našli babilonske pečate iz Hamurabijeve dobe. Na kulturnem področju se je Kreta najbolj naslonila na Egipt. Od tam so prevzeli papirus in zamisel o oblikovanju hieroglifske pisave. Vplivi so vidni tudi v umetnosti in arhitekturi.

Ok. 1700 je kulturo prizadela katastrofa, ki okvirno časovno sovpada s prihodom Hiksov v Egipt. Ta padec v razvoju je bil kratkotrajen, vzroka zanj pa se ne da zanesljivo ugotoviti. Kreta si je hitro opomogla. Ta kultura je bila ok. 1450 skoraj v celoti uničena. Zgrajene so bile nove palače in sledil je nov kulturni vzpon (16. stol.). prevladal je Knos. Poleg osrednje palače so bili zgrajeni številni manjši dvorci. Razvil se je naturalističen umetniški slog.

Za drugi razvojni vrh sredi 16. stol. je značilna velika vloga ženske. Zaradi potreb dvorne pisave se je izoblikovala **kretska linearna pisava**, ki se je razvila v dveh sistemih: kot linearna A in linearna B. linearna B je mlajšega izvora in je postala pisava mikenske kulture. Zaenkrat še ni dokaza, da bi se v tej pisavi razvila književnost.

Večji vpliv kot kretska pisava je imela na razvoj v Grčiji **kretska religija**- značilnosti sta tesna povezanost z naravo in velik vpliv ženskega elementa. Najbolj znana kretska božanstva so bila ženska: Velika mati, Kačja boginja in Gospodarica divjih živali. Od kulturnih simbolov sta značilna predvsem dva: rogovi in dvojna sekira. Verovali so v obstoj demonov in mešanih bitij ter častili stebre in drevesa. Povezave med Kreto in celinsko Grčijo, ki so bile v zgodnji dobi šibke, so se v tej dobi zelo razvile. Kretska kultura je zapustila številne spomenike; poznana je predvsem po Evansovih izkopavanjih.

Temeljni historični problemi pri raziskovanju minojske kulture:

- Nastanek minojske civilizacije
- Državna in družbena ureditev Krete (obstajajo le arheološki viri, obstoj velikih palač in uporaba linearne A pisave pa kažeta na centralno vodeno gospodarstvo)
- Vzroki za zaton (po mnenju večine strokovnjakov je teh vzrokov več: potresi in hkratni dogodki vojaške narave)
- Datiranje propada minojske civilizacije

Mikenska doba

Naselitev Indoevropcev v Grčiji je pustila sorazmerno malo sledi. Prišleki so govorili jezik, iz katerega se je kasneje razvila mikenska grščina. Očitno so prišli priseljenci pod vpliv višje kulture staroselcev. Kultura celotnega *srednje heladskega obdobja* (ok. 2000 – 1550) je izrazito kmečka. Značilnosti sta preprosta rumena in siva keramika. Stiki z zunajgrškim svetom so bili šibki. Kulturo tega časa nam kaže predvsem grobišče v bližini Miken: grobni pridatki so bogati, zlasti orožje. Nagrobne plošče prikazujejo lovske scene.

Kmečka kultura se je v začetku *pozne heladske kulture* (od sredine 16. stol. dalje) precej spremenila. Posedovali so dragoceno bronasto orožje. Upodobitve prikazujejo tudi bojni voz. To kaže na stopnjevanje vojaškega duha. Na družbenem področju se je kot vodilni dokončno uveljavil indoevropski element. Odraz novega sloga življenja so utrjeni dvorci, gradovi, kjer je prebivalo bojevito plemstvo, ki se je izoblikovalo na slojem svobodnjakov. Simbol te dobe so Mikene, pomembno vlogo ima tudi Tirinis. Monumentalna arhitektura odraža vojaški duh in življenje povsem drugačno od življenja na Kreti. Na sredini gradu je megaron, spočetka prostor pravokotne oblike, kamor so zganjali živino. Kasneje je tu knez s svojimi vazali obedel, okrog so bili razvrščeni prostori za služinčad. Mikenska palača se je zaradi urejenosti in pravilnosti zelo razlikovala od kretske, kjer je razpored prostorov deloval kaotično (t.i. labirint).

Višek mikenske dobe je na koncu 16. in v začetku 14. stol. Medtem je 15. stol. doba izrazitega padca. V tem obdobju je prišlo do preoblikovanja mikenske kulture pod vplivom Krete. Odkritje jaškastih grobov mikenskih knezov, izklesanih v skalo, kjer so našli bogate grobne pridatke – zlat okras in orožje – kaže na obstoj domače obrti, zlasti zlatarskih delavnic.

Značilnost te civilizacije je, da je ženska igrala zelo obrobno vlogo.

Na prehodu iz 16. v 15. stol. se je uveljavil pokop v kupolaste grobnice. To izraža težnjo po monumentalnosti. Odražajo jo tudi levja vrata v Mikenah.

Državna ureditev ni poznana. V Argolidi in Bojotiji so obstajale večje državne tvorbe. Velika gradbena dosežka teh državnih tvorb sta izgradnja cestnega omrežja in izsuševanje zamočvirjenega dela Kopajskega jezera. To kaže na obstoj centralne oblasti. Dela so primerljiva z velikimi gradbenimi podvigi Vzhoda. Trajnejše, večje državne tvorbe očitno niso nastale.

Ob velikih vojaških podvigih so izbrali »vojaškega kralja« (hegemon), vendar je ta institucija po koncu vojne zamrla in je za mirno dobo ne moremo dokazati. Grčija je bila v tej dobi razcepljena na več manjših državnih tvorb.

Mikenski Grki so bili na začetku kontinentalno ljudstvo. Z njihovim vstopom na morje (najprej kot gusarji, nato kot trgovci) se je podoba Egejskega morja, ki ga je obvladovala Kreta, povsem

spremenila. Vrh mikenske pomorske sile pade v čas po propadu kretske prevlade na morju (ok. 1400). Ta prevlada je bila kratkotrajna, saj se je zaključila že z dorsko selitvijo v 12. stol. Odras prevlade so postojanke na otokih in trgovanje z območjem vzhodnega Sredozemlja.

Skupno ime za Grke v mikenski dobi je bilo Ahajci.

MA je z izjemo jugozahodnega obalnega pasu ostala mikenskim Grkom nedostopna.

Ohranjena hetitska državna pogodba s knezom Alakšandru iz Wiluša kaže na to, da so posamezni deli mikenskega sveta prihajali celo v politično odvisnost od hetitske države.

Uspehi mikenskih Grkov so temeljili na njihovi vojaški moči in organizaciji. Vodilno vlogo v vojski je imelo plemstvo, ki se je bojevalo z bojnimi vozovi. Oborožitev pešcev, ki so se bojevali kot gospodarjevi spremljevalci, so sestavljali: stopalast ščit, sulica in kratek meč. Ob večjih spopadih so se knezi povezali in enega izmed njih priznali za hegemon ter se mu zavezali s prisego. Ko je bilo vojne konec, je zavezništvo propadlo.

Zelo velikega pomena za razvoj v kasnejših obdobjih je **religija** mikenskih Grkov. Bogove so častili v votlinah, svetih krajih, na gorah, itd. sem spada tudi kult mrtvih.

Poznavanje državne in družbene ureditve temelji na tekstih v linearni B pisavi. Ti so pomembnejši vir kot Homer in važnejši od arheoloških najdb. Po vsebini so to ohranjene notice državne birokracije za interno službeno uporabo. Očitno je tudi suženjstvo v mikenski dobi obstajalo, a o njem ne vemo dosti.

Dorska selitev

Pred letom 1200 se je pričela na območju Sredozemlja velika selitev ljudstev, ki je zajela svet od Apeninskega polotoka do Mezopotamije, od Panonske nižine do meja Egipta na jugu. Ta velika selitev je hkrati tudi prehod iz bronaste v železno dobo. Premiki ljudstev so se pričeli na področju Panonske nižine. Predniki Ilirov in druga ljudstva so začela v 2. 1/2 2. tisočletja prodirati proti jugu. Vzroki niso znani. Predniki Tračanov so bili potisnjeni proti vzhodu – proti MA (možno je, da so traška ljudstva ok. leta 1200 porušila Trojo), grška plemena proti jugu na Peloponez. Velike skupine prednikov Italikov so se preseljevale s severa na Apeninski polotok.

Pritisk prednikov Ilirov so ob Tračanih najbolj občutili Dorci, ki so prebivali na severnem goratem delu Grčije in so se začeli premikati proti jugu. **Dorska selitev** pomeni velik preobrat v gr. zgodovini. Zaključni proces indoevropizacije Grčije. Potek selitve ni poznan, gotovo pa je potekala več desetletij. Prinesla je bistvene spremembe v etnični in jezikovni podobi Grčije. Na Peloponezu so Dorci zavzeli zahodno obalo in so Ahajce izrinili v notranjost. Že pred prihodom Dorcev je mikenska civilizacija zašla v krizo in je bila v zatonu. Prišleki so tako brez težav zavzeli Mikene in Tirinis. Pustošenje je zajelo širne dele Grčije. Prizadeti so bili centri mikenske kulture v Argolidi, Korintu, Kreti in na otokih. Smer prodora je potekala od severa proti jugu. Spomin nanj se je ohranil v mitu o povratku Heraklidov, ki tudi poskuša pojasniti nastanek dorskih plemen. Atike ta selitev ni prizadela. Ob koncu dobe preseljevanja so bili Dorci vodilni na vzhodnem in južnem Peloponezu. Ahajci so se z njimi postopno stopili.

V severno in osrednjo Grčiji ter na severni Peloponez so prodrli severozahodni Grki. Ti so v Tesaliji prejšnje eolsko prebivalstvo deloma pregnali, deloma pa si ga podredili. V Bojotiji je prišlo do mirnega sožitja. Odras tega je nastanek mešanega bojotskega dialekta z dorskimi, eolskimi in jonskimi prvinami.

Zaton mikenske kulture in pretresi, ki jih je prinesla dorska selitev v 12. stol., sta dva sočasna procesa in pomenita globoko zarezo v zgodnji zgodovini Grčije.

V nadaljnjem poteku selitve so Dorci prodrli čez morje na Kreto, na južne Kiklade in Sporade, vse do jugovzhodne maloazijske obale (Karija) in v južne obalne pokrajine. Pomembna je dorska osvojitve Krete. Starejše kretske prebivalstvo se je umaknilo na skrajni Z in V del otoka, ahajsko pa se je stopilo z Dorci.

V istem obdobju je potekal **vdor traških ljudstev v MA**. Kmalu po letu 1200 je hetitska država v Anatoliji propadla, zaradi vpada tujih ljudstev čez morje. Identificiranje teh ljudstev z izjemo Puluseta (Filistejci) ni povsem zanesljivo. Naval pomorskih ljudstev je Ramzes III. zaustavil z zmago v bitki v Nilovi delti. Temu dogodku je sledila naselitev Filistejcev v Palestini.

Veliki selitvi je sledilo preoblikovanje etnične podobe starega sveta. Hetitska država je propadla, elementi njene civilizacije pa so se ohranili v manjših državah severne Sirije in deloma v Anatoliji. Na

območju med MA in Mezopotamijo je nastala vrsta srednje velikih in majhnih držav, ki so prišle pod aramejski vpliv. V 12. stol. je doživela vzpon srednjeasirska država, ob njej pa tudi mestne države Fenicije. V obdobju od 1000-800 so Feničani zapolnili vrzel, ki je nastala po propadu prejšnjih trgovskih in pomorskih sil. V Sredozemlju so se pojavili tudi Etruščani, ki so prvi prinesli na Zahod nekatere elemente civilizacije vzhodnega Sredozemlja.

Prehodna doba (ok. 1050 – 800)

Po veliki selitvi je egejski svet zatopil v temo. Doba selitve Dorcev v Grčijo se označuje tudi kot *egejska selitev*. Okrog leta 1100 se je začela v Grčiji **železna doba**. Pojavijo se žarni grobovi. Do popolnega preloma s starim načinom pokopa pa ni prišlo, saj so Grki večinoma mrtve še naprej pokopavali. Vse pogosteje so v grobove dajali orožje – v mikenski kulturi je bilo to običajno le za knežje grobove, sedaj pa je posedovanje orožja postalo dostopno širšim slojem in ne le plemiškemu.

Nadaljevanje egejske selitve je **kolonizacija zahodne obale MA – jonska selitev**. Dokler je obstajala hetitska država je bila MA za Grke zaprta. Najdbe kažejo, da se je jonska kolonizacija začela kmalu po dorski selitvi, ok. leta 1000. Vzoredno je prišlo do grške poselitve Kikladov. Pohodov na obalo MA so se udeležili pripadniki vseh grških plemen. Prinesli so svoje navade, mite in religijo ter številna krajevna imena. Od severa proti jugu so se naselili Eolci, Jonci in Dorci, v zaporedju, ki je ustrezalo njihovi razporeditvi v matični Grčiji.

Ob koncu 8. stol. je prevladal jonski element med maloazijskimi Grki. Jonci so se združili v zvezo (amfikitionijo) politično-sakralnega značaja, ki je povezovala 12 skupnosti. Na čelo je bil izvoljen kralj (basileus), njeno središče je bilo Pozejdonovo svetišče v Mikalah.

Dorci so se povezali okrog svetišča Apolona v Knidu, Eolci pa morda okrog Apolonovega svetišča v Grineju.

Vsi poskusi Grkov, da bi prodrli v notranjost MA, so spodleteli. Poselitev maloazijske obale nam prikazuje Iliada.

V tujem svetu so se grški priseljenci zavedli svoje etnične pripadnosti. V 10. in 9. stol. so se izoblikovali *temelji grške skupne zavesti*. To najbolj prikazuje Iliada. Pomembno je tudi, da se je na obali MA izoblikovala *polis*. Sovražni odnosi z domačim prebivalstvom in stalna nevarnost sta silila koloniste k temu, da so zgradili utrjene naselbine. Življenje je potekalo na majhnem, obzidanem ozemlju. Tak način življenja je bil bistveno drugačen od vaškega življenja v Grčiji. V MA se tako najprej razvijejo oblike intenzivnega mestnega življenja. Slabe strani tega so, da so Grki izgubili mero za urejanje odnosov z drugimi podobnimi državnimi tvorbami, saj je bil njihov pogled usmerjen skoraj izključno na domačo skupnost.

Razvoj v MA je prehiteval razvoj v Grčiji za več stoletij. Grčija je iz MA dobila spodbude ne le za kulturni, temveč tudi za državnopolitični razvoj.

Materialna kultura te dobe kaže dvojno podobo. Pretresi v času dorske selitve so prinesli veliko osiromašenje. Upodabljaljoča umetnost se je razbila na številna območja s posebnim razvojem. Paralela k političnemu razvoju je preobrat v umetniškem okusu, ki je odraz spremembe v odnosu gr. človeka do okoliškega sveta. Glavni temi sta boj in vojna.

V tej dobi so nastale prve velike stvaritve grškega duha: iznajdba črkovne pisave in nastanek homerskih epov.

Nastanek črkovne pisave je povezan z navzočnostjo Feničanov. Po dobi selitve so postali Feničani glavna pomorska sila. Njihov vpliv je viden v grški umetnosti, v jeziku in v pojavu semitskih božanstev na egejskem območju. Najvažnejše je prevzem feničanske konzonantne pisave. Do tega je prišlo v 9. stol., morda na maloazijskih tleh. Prva črkovna pisava je bila alfabet Ugarita v severni Siriji (14./13. stol.). Grška linearna B pisava je bila omejena na majhno število ljudi, povsem drugače pa je bilo s pisavo od Feničanov. Grški alfabet je stvaritev genialnega človeka, ki je dobro poznal feničansko pisavo in vedel tudi za posebnosti gr. jezika. Ta neznan iznajditelj je ustvaril popolno glasovno pisavo, ki je *prva glasovna pisava v zgodovini človeštva*. Izmed vse alfabetov je alfabet iz Halkide na Evboji dobil največji pomen. Postal je podlaga etruščanskega in italjskih črkovnih sistemov, iz katerih se je kasneje razvila latinska pisava.

Kot kažejo najdbe se je pisanje v Grčiji razširilo že v 8. stol. Na prvih zapisih so bila razna imena. Pisavo se je dalo zlahka naučiti, zato je prodrla med širše kroge prebivalstva. Za kulturni razvoj je bilo to odločilnega pomena.

Enakovreden dosežek tega časa na duhovne področju je **ustvaritev junaških epov**. Homerski pesnitvi sta imeli izjemen pomen. Toliko bolj, ker stojita na samem začetku grške književnosti. Grška junaška epika (Iliada in Odiseja) je rezultat daljšega razvoja, njegove korenine segajo v čas dorske selitve. Odločilna faza je bila, ko je skrb za junaško epiko prešla od plemstva na sloj poklicnih pevcev.

Homerski epi so nastali na kolonizacijskem ozemlju v MA, v Joniji. Tamkaj je plemstvo najbolj skrbelo za izročilo.

Homersko vprašanje – ali je epa ustvaril en sam genialni pesnik ali jih je bilo več?

V Iliadi se v pesniški fantaziji zlivata v celoto dve dobi: mikenski svet in svet človeka, ki je Iliado oblikoval (8. stol.). Na mikenski svet kažejo številni elementi materialne kulture (Nestorjev vrč, podobnega so našli v mikenskem jaškastem grobu). V stalnih pridevkih se kaže starejši duhovni svet, ki ga pesniška fantazija staplja s sodobnostjo.

Oba epa sta nastala v plemiškem okolju. Dala sta podlago za nastanek grške nacionalne vesti. Vsa gr. plemena so namreč Homerja priznavala kot najvišjo avtoriteto. Točno je mnenje Herodota, da sta Heziod in Homer ustvarila Grkom svet bogov. V tej dobi se prvič pojavi ideja grške enotnosti. Homerski epi niso dali Grkom le literarnega izročila, temveč tudi podlago grške »nacionalne« zavesti in skupne religije.

Na podlagi homerskih epov lahko konstruiramo glavne poteze **družbene ureditve**. Posameznim plemenskim skupnostim so vladali kralji (izraz Basileus). Kralju je bilo podrejeno plemstvo, ki je bilo precej samostojno. V odnosih med plemiči je imelo zelo važno vlogo sprejemanje in dajanje daril. Malo vemo o svobodnjakih, saj so malo vplivali na politično življenje. Izstopali so le pripadniki nekaterih poklicev (zdravniki, pevci, tesarji, kovači). Ti so opravljali svoj poklic tako, da so se selili iz kraja v kraj. Spodnje sloje so sestavljali na različne načine odvisni ter maloštevilni sužnji, katerih položaj ni bil slabši od položaja brezpravnih svobodnjakov. Plemstvo je obvladovalo politično življenje, kraljeva oblast je propadala.

Ves grški svet je živel v bojnem razpoloženju, v želji po plenu (najpomembnejši je bil zlato, železo in ženske). Kraja na morju (gusarstvo) je bil legitimen način pridobivanja premoženja.

ARHAIČNA GRČIJA

Med dorsko selitvijo in obdobjem tiranije ok. 650 je v gr. literarnem izročilu okrog poltisočletna vrzel. Iz 8. stol. izhajajo najstarejši sezname osebnosti – sezname zmagovalcev na olimpijskih igrah (začno z letom 776). Skoraj enake starosti je spartanska listina eforov (prične se z l. 754/3). Nekoliko mlajši je seznam atenskih arhontov (l. 683/2).

Stari Vzhod in nastanek grških držav

Grška zgodovina arhaične dobe je tesno povezana s sočasno zgodovino starega Vzhoda. V tej dobi se je gr. naselitveni prostor izredno povečal – iz egejskega bazena se je razširil na obsežna področja Sredozemlja (od Španije do Kavkaza, od J Rusije do Egipta).

Po zatonu države Hetitov (po 1200) se je izoblikovala v Anatoliji država indoevropskih Frigijcev. Skušali so se širiti proti vzhodu in tako so trčili na srednjeasirsko državo, ki je zaustavila njihovo ekspanzijo. V času frigijskega kralja Mida in asirskega Saragona II. je prišlo do ponovnih bojov ob Evfratu in v Kilikiji. Frigijci so imeli tesne stike z Grki. Prek Joncev je prišlo do stikov med Frigijci in Grki iz matične države.

V tem času je nastala država Lidijcev na območju reke Hermos. Vzpon tega ljudstva je povezan s kraljem Gigom, ki je v l. ½ 7. stol. začetnik nove vladarske dinastije. Dve stoletji in pol so Lidijci obvladovali zahodno MA.

Na JV MA se je razvila samostojna država Kiklija.

Za razvoj v gr. svetu je bila od teh treh držav najpomembnejša Lidija.

Ureditev maloazijskega prostora je v začetku 7. stol. spremenil vpad iranskega ljudstva Kimerijcev z območja današnje južne Rusije, ki je segal do obal Egejskega morja. Frigijska država tega vpada ni preživela, Lidija pa si je kmalu opomogla. V naslednjem obdobju je Lidija usmerila ekspanzijo proti zahodu. S tem se je začelo obdobje nenehnih spopadov med Lidijci in nesložnimi jonskimi mesti. Z vstopom Medijcev v maloazijski prostor, se je oblikovalo novo razmerje moči. Vloga Grkov je bila obrobna.

Na razvoj Grčije so močno vplivale tudi razmere na Bližnjem Vzhodu. Nastanek asirske velesile v Prednji Aziji je preprečil grško kolonizacijo na obalah Sirije in Fenicije.

Obdobju selitev je sledilo obdobje politične razcepljenosti. To je omogočilo vzpon asirske države v 9. stol. Njena moč je temeljila na izredno močni vojski in oblegovalnih strojih. Bila je prva v zgodovini, ki je izvajala preseljevanja celih ljudstev. Po začasnem padcu je sledil ponoven vzpon v drugi polovici 8. stol. tedaj so osvojili aramejsko kneževino na območju Sirije in prek personalne unije obvladovali Babilonijo. Zavzeli so tudi severno izraelsko državo. V tej dobi je prišlo do stikov med Grki in Asirci, o katerih obstaja historično izročilo.

Asirska osvojitve Egipta (671) pomeni višek v ekspanziji te države. Pod Asurbanipalom (668-629) je postal njegov vazal tudi perzijski knez Kir I. V tej dobi je doživel Egipt enega najhujših padcev.

Kmalu je prišlo v Asiriji do anarhije, najemniška vojska je bila dejanski gospodar države. V 8. stol. je celo razpadla centralna oblast. Knez Psametih je izrabil priložnost, ko so Kimerijci ogrozili Asirijo in nagnal Asirce iz Egipta. Skupaj z grškimi najemniki so prišli v Egipt tudi grški trgovci. Psametih je dovolil Milečanom naselitev ob rokavu Nila, kjer je bila sredi 7. stol. ustanovljena grška kolonija.

V zadnjih dveh desetletjih 7. stol. je z vzponom indoevropskih Medijcev in nastankom novobabilonske države ter s sklenitvijo zavezništva med njima, bila asirska država uničena. Njeno ozemlje so si razdelili zmagovalci. Nastalo je novo ravnotežje moči, ki ga v prednji Aziji označuje novobabilonski-medijski dualizem.

Nastanek grške polis

Drugače kot Bližnji Vzhod, je bila Grčija v 8. in 7. stol. razcepljena na celo vrsto majhnih držav. Izoblikovale so se po razcepitvi plemenskih zvez po koncu dorske selitve. Na njihov razvoj so vplivale geografske danosti in partikularistični duh. Za te majhne države je značilno, da je na celotnem državnem ozemlju obstajalo samo eno mesto, ki je dalo državi ime. Razlika med mestom in podeželjem na začetku ni obstajala. Vendar je mesto postopoma prevladalo nad podeželjem.

Polis, prva pravno urejena država v evropski zgodovini je nastala v 8. stol., ko je na vzhodu asirska država dosegla svoj vrh. Oba modela države se zelo razlikujeta, ujemata pa se v tem, da je *temelj obstoja države božja ideja*. Pri Asircih je bil državni bog Asur, v Grčiji pa je obstajala cela vrsta mestnih bogov.

Polis je bila skupnost, ki je združevala pravno ureditev, religijo in gospodarsko življenje. Zunanja značilnost je bila, da je bila prostorsko omejena z izredno koncentracijo življenja na njenem ozemlju. To so bile resnično majhne državne tvorbe, primerljive z današnjimi občinami. Majhnost jo je silila, da je bila v zunanji politiki zmerna in da se je povezovala z drugimi državami.

Večje države so se na ozemlju Grčije izoblikovale, kjer so to dopuščale geografske danosti: v Tesaliji, Atiki, Argolidi in v dolini Evrota na Peloponezu. Vse so ležale v vzhodni Grčiji.

Nastanek Sparte

Ko so Dorci preplavili Lakedajmon je postopno prišlo do mirnega sožitja med njimi in Ahajci. Naselbina Sparta je postala središče te države. Zemljo so si med seboj razdelili dorski vojščaki na podlagi žreba. Pretežni del doline Evrota so poklonili spartanskim veljakom. Preddorsko prebivalstvo je bilo podrejeno ahajskemu plemstvu in je padlo na raven neke vrste državnih sužnjev, imenovanih *heloti*. Obdelovali so zemljo za nove gospodarje.

V 8. stol. je naraščanje spartanskega vodilnega sloja vodilo v kronično pomanjkanje zemlje. Sparta je to vprašanje reševala z osvajanji, saj je bila vojaško bistveno močnejša od sosedov. Tako so si podredili sosednjo Mesinijo. Helotizacija mesinijskega prebivalstva je pomenila popolno zaslužjenje z izgubo

zemlje in imetja. S tem si je Sparta pridobila zemljo in postala najmočnejša in največja država na Peloponezu.

Sredi 7. stol. je v Mesiniji izbruhnil velik upor helotov. Sparta je spraval v kritičen položaj, saj so si Mesinjci pridobili za zaveznike ostale spartanske sosesde na Peloponezu. Sparta je bila takrat tudi v težki notranji krizi. Vojna se je vseeno končala s spartansko zmago in ponovno so zavzeli Mesinijo. Odnose z ostalimi sosedi so rešili po diplomatski poti. Sredi 6. stol. je bila sklenjena pogodba s Tegejo v Arkadiji, s katero se je ta obvezala, da bo izročala ubegle Mesinjce in pomagala v vojni. Ta pogodba pomeni preobrat v spartanski zunanji politiki. Odtlej Sparta ni več osvajala. Vzrok za to je tudi dejstvo, da ni imela več presežka prebivalstva.

Nastanek Aten

V srednji Grčiji se je močnejša država izoblikovala v Atiki. Po mitološkem izročilu naj bi Atene ustanovil Tezej. Kulturna tradicija pa kaže, da je država nastala z združitvijo več majhnih državnih tvorb pod vodstvom atenskih knezov z rezidenco na Akropoli. To je rezultat daljšega procesa, ki se je zaključil v 8. stol. Prišlo je do popolnega pravnega izenačenja med glavnim mestom in podeželjem (drugače kot v Sparti!).

Državna ureditev in oblike povezovanja v arhaični dobi

Kljub nastanku mestnih držav je v velikem delu gr. dežel ohranila svojo vlogo tudi stara plemenska ureditev. Predvsem v srednji Grčiji so se ohranile institucije starih plemenskih držav. Prevladovala so vaške naselbine. Vendar te plemenske institucije v političnem življenju Grčije niso imele velike vloge.

Vse grške plemenske države so zaostajale za tesalsko državo, ki se je izoblikovala v 8. stol. Tesalska zveza je bila okrog 600 poleg Sparte najmočnejša državna tvorba v Grčiji. Zaradi rivalstva med plemiškimi družinami Tesalija pred 4. stol. ni odigrala pomembnejše vloge.

V začetku 7. stol. so Makedonci razširili svojo oblast proti egejski obali. Z makedonskim zavzetjem severnih obalnih delov se je zaključila doba naseljevanja Grčije.

V tem času se je rodil *občutek skupne pripadnosti grškemu jeziku*. Neznano je, zakaj je mala pokrajina Hellas v južni Tesaliji dala ime celi deželi. Ime *Heleni* sta prva uporabila Heizod in Arhiloh in je postalo v 7. stol. oznaka za vse Grke doma in na tujem.

Vsegrški pomen je dobilo v 8. stol. delfsko preročišče. Njegov vpliv je bil zelo velik, svečeniki so na podlagi babilonskega sistema postavili temelje grškim koledarjem in z določitvijo praznikov bogov uvedli enotnost na kulturnem področju.

V 7. stol. je dobila velik pomen Delfska amfikitionija – politično-sakralna zveza vseh držav srednje Grčije. A njen politični pomen je ostal do 4. stol. majhen. V tej zvezi so imele vse države enako pravico glasovanja, za članice so bile uvedene določene obveznosti s področja mednarodnega vojnega prava.

Olimpija je po panhelenskem pomenu tekmovala z Delfi, saj so bile tu od začetka 8. stol. vsaka 4 leta športne tekme (najprej le za Peloponez, od 6. stol. pa za vso Grčijo, tudi za kolonije). Z temi igrami je bil povezan božji mir v celotni Grčiji. Predpogoj za udeležbo svobodno in zlasti grško poreklo. Olimpijske igre so pripomogle k širjenju zavesti skupne pripadnosti med Grki.

Druga velika grška kolonizacija

Začela se je v pohomerski dobi. Poleg vrste aitioloških in mitoloških legend o ustanovitvi posameznih mest, obstaja tudi vrsta orakljev (prerokb), ki so jih v Delfih dobili ustanovitelji mest.

Sredi 8. stol. se je tako začelo drugo veliko širjenje Grkov v sredozemskem svetu. Nosilci tega gibanja so bili vsi sloji prebivalstva. Selitev je izraz novega elementarnega življenjskega občutka, ko so meje domovine postale pretesne. Ko je bila kolonizacije sredi 6. stol. zaključena, so grška mesta obdajala večji del sredozemskega bazena, na vzhodu pa so velike države (predvsem Asirija) preprečile naselitev Grkov na obalah Sirije. Ekspanzija je potekala predvsem kot rezultat načrtov grških mest in podjetnosti posameznih osebnosti. S kolonisti so bile predstavljene v daljni svet tudi grške politične institucije in tako so Grki postali vodilno ljudstvo starega sveta.

Vodstvo je imelo gr. plemstvo, iz katerega so izhajali ustanovitelji novih naselbin. Skupine izseljencev so se zbirale v pristaniščih matične Grčije. Mesto, ki je dalo na razpolago ladje, je poslalo tudi

ustanovitelja. Ta je bil po smrti deležen herojske časti. Tesne vezi med matičnim mestom in kolonijo so se obdržale na kulturnem področju, pa tudi v politični ureditvi. Velika večina kolonij pa je bila v odnosu do metropole politično neodvisna. Izjema so bile kolonije t.i. korintskega imperija v času tirana Periandra (ok. 600), kasneje pa nekatere atenske kolonije (v Periklovi dobi) in sirakuške kolonije v času tirana Dionizija I. (ok. 390)

Vzroki za izseljevanje:

- prenaseljenost
- globoka socialna in politična nasprotja (nasprotovanje tiranom, revščina)
- želja, pridobiti novo obdelovalno zemljo
- trgovski in politični motivi
- pustolovska nagnjenja

Znanje o geografiji zahoda in severa se kaže v Odiseji, mitološkem izročilu o Argonavtih in o Heraklu. To potrjujejo tudi arheološka odkritja. Pred dobo kolonizacije je bila doba velikih odkritij. Za odkritja na zahodnem Sredozemlju so bili zaslužni halkidski pomorščaki.

Potek velike kolonizacije

Smer je potekala predvsem na zahodno in severovzhodno Sredozemlje. Na Vzhodu je bila tedaj močna asirska država, ki je preprečila grško ekspanzijo. V Siriji so tako nastale le posamične trgovske postojanke, ki so služile neposredni trgovini med Grčijo in prednjo Azijo.

Kolonizacija zahodnega Sredozemlja

Razmere za širjenje na Zahod so bile ugodnejše. Tukaj ni bilo velike politične sile. Italska ljudstva so bila neenotna ter zelo dojemljiva za grško trgovino in pridobitve gr. civilizacije.

Važen predpogoj za kolonizacijo je bil velik napredek v navtiki (gradnja večjih ladij) ter zadostno geografsko znanje o zahodnih deželah.

Na začetku so bili najbolj aktivni Halkidci, dosegli so rodovitno Kampanijo. Na območju, ki je bilo zelo podobno Grčiji, so ustanovili sredi 8. stol. kolonijo Kyme. To mesto je posredovalo Etruščanom in prek teh Rimu halkidski alfabet, grški svet bogov in religiozne predstave. Kolonisti iz Kyme so ok. leta 600 ustanovili Neapolis.

Halkidski pomorščaki so kot prvi prišli na vzhodno obalo Sicilije. Ob vznožju Etne so ustanovili kolonijo Naxos in naselbini Katane in Ortygia. Poleg Halkide sta bili na Siciliji dejavni dorski polis Korint in Megara. Megara je ustanovila kolonijo Megara Hyblaia, Korint pa Sirakuze. Zahodni del otoka je ostal v rokah Kartažanov.

Za kolonizacijo južne Italije glavni motiv ni bila trgovina, ampak pomanjkanje zemlje. Okrog Tarentskega zaliva in v Kampaniji je nastala cela vrsta naselbin. Najštevilčnejše so bile iz Ahaje na severnem Peloponezu in kolonije iz Lokride. Tarent je bil edina Spartanska kolonija.

Poleg Joncev so zlasti Grki južne Italije nastopili v 6. stol. kot politično in kulturno vodilni v grškem svetu. Italska okolica je hitro sprejemala dobrine gr. civilizacije, zlasti gr. jezik. V 6. stol. se je za južno Italijo uveljavil izraz Velika Grčija.

Proti koncu 7. stol. so grški pomorščaki s Samosa prvič prepluli Giblartarsko ožino, prišli na odprt ocean in dosegli Tartessos, iberijsko naselbino – oporišče za trgovino z britanskimi otoki.

Zveze z daljnim Zahodom so vzdrževali predvsem Fokajci iz Jonije. Ok. leta 600 so ustanovili kolonijo Mesalijo. Njen kulturni vpliv je segel daleč v notranjost, kasneje pa je ta kolonija ustanovila za trgovino s Španijo na južnofrancoski obali in na španski sredozemski obali celo vrsto novih postojank (najvažnejša je bila Mainake – najbolj zahodna grška kolonija). Za trgovino z Italijo pa je bila najvažnejša njihova postojanka Nikaia (Nica).

Zahodno Sredozemlje so nekaj časa povsem obvladovali Fokajci in Mesalijci. Proti tej prevladi so se povezali Etruščani in Kartažani, ki so leta 540 v pomorski bitki pri Alaliji ob obali Korzike premagali grško ladjevje. To je bil konec grške ekspanzije v zahodnem Sredozemlju.

Kolonizacija obal Črnega morja in morskih ožin

Kolonizacija obal Črnega morja je podvig enega samega mesta, Mileta. Sredi 8. stol. so bile ustanovljene kolonije Sinope, Trapezouz in Amisos. Te naselbine so zelo trpele ob vpadu Kimerijcev in so bile pretežno opuščene. Po koncu kimerijske nevarnosti se je v 7. stol. začela zlata doba miletske kolonizacije obal Črnega morja. Motiva sta bila iskanje zemlje in vzpostavitev trgovskih stikov.

Prebivalstvo južnoruskih step, ljudstvo Skitov, je bilo Grkom naklonjeno. Kupovali so izdelke grške umetnosti. Grki pa so se zgledovali po skitskem načinu oblačenja in njihovih življenskih navadah. Tako je nastala skitsko-grška civilizacija. Najvažnejše mesto je bila Olibia. Najbolj severna in najbolj vzhodna grška kolonija je bila Tanais.

Kolonizacija S obale Egejskega in obale Jonskega morja; navzočnost Grkov na Jadranu

V 7. in 6. stol. je postala cilj grških kolonistov zelo negostoljubna obala Egejskega morja. Otoška polis Paros (v Kikladih) je ok. 680 ustanovila naselbino Thasos. Ok. 650 je bila ustanovljena kolonija Abdera, ki je bila nato žrtev tračanskih napadov in so jo kasneje obnovili. Poteidaia je bila edina korintska postojanka v Egejskem morju.

Obale Jonskega morja (Epir, Ilirija) je koloniziral Korint, ki je skušal tako obvladovati trgovske poti proti južni Italiji. Najpomembnejše so Korkyra (Krf), Ambrakia, Apollonia, Epidamnos (Drač).

Grška navzočnost na Jadranu je bila v arhaični dobi zelo šibka, severno od Drača ni bila ustanovljena nobena kolonija. najbolj dejavni so bili Fokajci, poleg njih pa sta svoje trgovske interese uveljavljala Rodos in zlasti Korint.

Nastanek najstarejše naselbine na Korčuli je posledica političnih bojev v pomorskem imperiju korintskega tirana Periandra ok. 600. V napetih odnosih s kolonijo Korkiro je poslal 300 mladeničev iz najuglednejših korkirantskih družin k lidijskemu kralju, da bi jih kastriral in uporabil kot sužnje. Na poti so se ladje ustavile na Samosu, kjer so se mladeniči zatekli v varstvo Artemidinega templja. Pomoč domačinov jih je rešila pred smrtjo od lakote. Maloazijska polis Knidos je nato pregnala Periandrove stražarje, rešila mladeniče ter jih odpeljala na Korkiro.

Kolonizacija obale severne Afrike

V severni Afriki sta bili najvažnejši grški koloniji Naukratis v Egiptu (ustanovitelj Milet) in zlasti Kyrene v Libiji. To kolonijo so ok. 630 ustanovili priseljenci iz Tere. Njena posebnost je, da je ohranila kraljevsko obliko vladavine in postala najmočnejša grška kolonija v Afriki. Tudi sama je ustanovljala druge kolonije.

Pomen velike grške kolonizacije

V političnem in kulturnem življenju pomeni druga gr. kolonizacija odločilni preobrat. Grki so povsod ustanovili mestno državo – polis in tako se je ta oblika državne ureditve razširila po vsem sredozemskem svetu.

Grki so presegle ozkost razmer v domovini in prišli v stik s tujimi kulturami in ljudstvi. Ob teh stikih so se Grki vse bolj čutili kot eno ljudstvo in plemenske razlike med njimi so stopale v ozadje. Grška kultura in religija sta se razširili v tuje dežele. Prihajalo je do mešanih porok. Stiki so bili posebej intenzivni z likalnim plemstvom.

Koloniste je povezovalo z domovino veliko vezi. V kriznih političnih razmerah so se ponavadi opredeljevali tako kot metropola. Vsegrški pomen je dobila udeležba na olimpijskih igrah. Grški svet se je izredno povečal, Grki so za tedanje razmere postali svetovni narod.

Vrsta najdb kaže, da so pred naselitvijo ustanovljali postojanke, ki so bile strateškega in trgovskega pomena. Pomorsko znanje je postajalo vse večje in tudi gradnja ladij je v tehničnem oziru precej napredovala.

Velika kolonizacija je trajala okrog dve stoletji. Kolikor dlje je trajala, bolj je bil njen potek odvisen od razvoja v Grčiji, sama pa je na razvoj v Grčiji prav malo vplivala.

Državna in družbena ureditev gr. sveta v arhaični dobi

Notranji razvoj gr. družbe v arhaični dobi se da rekonstruirati le v grobih potezah. Primarnih virov je zelo malo. To so fragmenti pri lirikih, nekaj napisov, novci in nekaj materialnih spomenikov. Relativno dosti virov je za Sparto in Atene, malo pa za Jonijo in grških Zahod.

Zelo važen vir je Heziod iz Askare s pesnitvijo Dela in dnevi. Je prva osebnost v gr. zgodovini, ki sporoča o svoji usodi. Pesnitev je hvalnica trdemu kmečkemu delu in neke vrste kmečki koledar.

Pesnik Solon iz Aten je pisal elegije, da bi politično vzgajal Atence. Te elegije so najboljši vir o reformah atenske države.

Velika retra: naj bi bila nasvet delfskega preročišča spartanskemu zakonodajalcu Likurgu, kako naj uredi svojo državo (je zelo sporna).

Razvoj gospodarstva in družbe v arhaični dobi

Notranji razvoj grškega sveta je v času velike kolonizacije potekal brez odločilnih vplivov od zunaj. Prehod od plemiške države v timokratsko ureditev, od te pa v demokrasko, je potekal kot rezultat družbenih spopadov v posameznih državah in kot rezultat sprememb v organizaciji vojske. Državna ureditev in ureditev vojske sta v neposredni soodvisnosti. V tem razvoju so prednjačila jonska mesta, Atene in Sparta pa sta sli svojo razvojno pot, ki se je razlikovala od drugih.

Temelj gospodarstva je bilo agrarno gospodarstvo, ki je bilo še zelo primitivno. V 4. stol. je prevladovalo dveletno kolobarjenje – velik del zemljišč je torej neobdelan. Heziod omenja ralo iz enega kosa lesa in ralo, se stavljen iz več delov. V goratem in malo rodovitnem zahodnem delu je prevladovala pašna živinoreja.

Denar so začeli kovati v 7. stol. V Joniji, po letu 600 pa tudi v Atenah. Še vedno pa niso kovali majhnih nominalov, potrebnih v likalni trgovini in pri majhnih trgovski poslih.

Družbene razmere v dobi aristokratske polis

Značilna družbena pojava te dobe :

- * pritiskanje plemiških veleposestnikov na male kmete, da bi jih pregnali z njihovih kmetij
- * zadolževanje svobodnih kmetov in izguba osebne svobode zaradi zadolževanja

Prvič v gr. zgodovini je dobilo suženjstvo pomembno gospodarsko vlogo. Prva grška država, ki je kupovala sužnje, je bil Hios. Tudi v ostali Grčiji je opazen porast suženjstva.

Kraljevski oblasti je sledila oblast plemiških družin, ki je dajala podobo aristokratski polis. V nekaterih državah je dosmrtno kraljevsko oblast zamenjala časovno omejena.

S spremembo imena *archon* namesto *basileús* je bilo povezano bistveno zmanjšanje pooblastil. Poleg arhonta je bil še vojaški poveljnik in šestčlanski kolegij kot sodišče. Kraljevska oblast je zaradi tradicije še ostala, a samo na sakralnem področju. Monarhična oblast v Grčiji ni bila nikjer nasilno odstranjena, prehod v plemiško državo je bil postopen.

Oblast plemstva je bila zasnovana na izrazito »kastni« ureditvi. Plemiške družine so imele v rokah veliko zemljiško posest. Značilna je bila reja konj – plemiči so šli v boj kot konjeniki. Spopadli so se mož na moža, uporaba daljinskih izstrelkov je veljala za nečastno. Najbolj pomembne dejavnosti so bile bojne igre, tekmovanja z vozovi in lov.

Širši sloji prebivalstva so imeli brezpraven položaj, saj niso imeli velike vloge v vojni in zato tudi ne vpliva pri političnih odločitvah. Mali kmetje so marsikje prišli v osebno odvisnost od plemstva.

Plemstvo je imelo tudi sodno oblast, sodstvo je bilo pogosto razredno pogojeno in zato so množice svobodnjakov zelo trpele.

Plemiči so imeli zasluge pri kolonizacijskih podvigih, iz njih so izhajali voditelji skupin izseljencev. V mnogih gr. državah je iz plemstva sestavljen posvetovalni organ (npr. aeropag v Atenah) predstavljal element stabilnosti, večkrat je odigral vlogo umirjevalca političnih razmer.

V aristokratskih državah arhaične dobe so prevladoval konzervativne poteze. Razvoj trgovine je šel mimo aristokratske polis.

Vloga ženske se je v arhaični dobi zelo spremenila. V homerskih časih je bila aristokratska ženska moškemu skoraj enakopravna. Zdaj pa je prišlo do preobrata, do padca njenega ugleda in mesta v družbi. Slabši položaj ženske je bil posledica socialne stiske. Pojavita se tudi prostitucija in homoseksualnost.

Nastanek hoplitske vojske in prehod v timokratsko ureditev

Do odločilnega preobrata, ki je vodil v globoke družbene spremembe, je prišlo v vojaški taktiki. V začetku 7. stol. se je uveljavila taktika bojevanja v falangi (zaključeni skupini vojakov). Pogoj za to je bil napredek v razvoju kovaške obrti – izdelava orožja za veliko št. vojakov.

Taktika je prinesla popolno preoblikovanje vojske. Povečalo se je št. aktivnih udeležencev v boju, odločitev je bila v rokah težko oboroženih hoplitov, razporejenih v falangi. Ti so zlahka zmagovali v spopadih s plemiškimi bojevniki na konjih ali vozu. Taktika je zahtevala poostreitev vojaške discipline, saj je bila falanga uničena, če je v njej zazijala vrzel.

Sparta je bila prva, ki je v drugi mesenijski vojni uporabila to taktiko. V Sparti je uvedba falange vodila v nastanek izrazito vojaške države, v ostali Grčiji pa v t.i. hoplitsko državno ureditev, v kateri so bili politično polnopravni tisti, ki so bili sposobni vojaške službe.

Zapis veljavnega prava

Drugi element postopne demokratizacije plemiške države je bil zapis veljavnega prava. S tem so Grki postavili temelje evropskemu pravu.

Plemstvo se je zapisovanju prava upiralo. Njegov odpor je bil strt večkrat šele po hudih notranjih bojih. Posebno velikega pomena je bil *gortinski zakonik* (iz mesta Górtyn na Kreti). Izhaja iz srede 5. stol in odraža številne starejše pravne uredbe. Fragmenti so se ohranili na stenah Apolonovega templja v Gortinu. S Krete izhaja tudi eden najstarejših ohranjenih napisov z »ustavno ureditvijo« neke polis.

Grški zakoniki posredujejo običajno pravo. Njihov namen je bil preprečiti plemiško samovoljo in vzgajati državljane. Kazni so nečloveško trde in stroge. Po Drakonovem zakonu je bila v Atenah za običajno tatvino zagrožena smrtna kazen. Kdor ni mogel plačevati dolgov, je skupaj z družino postal suženj. Velik napredek je pomenilo Drakonovo razlikovanje med umorom in nenamerno povzročitvijo smrti: morilec je bil usmrčen, nenamerni povzročitelj pa izgnan. S tem je bilo preprečeno krvno maščevanje. Sparta pri tem razvoju ni bila udeležena.

Nastanek in razvoj tiranije

Iz notranjih sporov in strankarskih bojev znotraj plemstva se je razvila **tiranija**. Pojavila se je v 2. ½ 7. stol. v državah ob Istmu (Korint, Megara, Sikion), nato v Joniji in kasneje na Siciliji. Stoletje je bila prevladujoča oblika državne ureditve v velikem delu gr. sveta. Tirani so dali gr. deželam to, kar so najbolj potrebovale: enotno, k skupnemu cilju usmerjeno izvršilno oblast ter enotno notranjo in zunanjo politiko. Tiranija pomeni oživitev zunanje politike, saj je bil pogost cilj tiranov podreitev drugih skupnosti. Pri tem so sklepali politične zveze in navezovali trgovske stike. Vodili so izrazito družinsko politiko – tirani so se med seboj podpirali in se povezovali na podlagi dinastičnih porok.

V Joniji (Milet) je tiranija izšla iz bojev proti Lidijcem.

V matični Grčiji pomeni vrh tiranije vlada korintskega tirana Periandra na prehodu iz 7. v 6. stol. Korint je tedaj dosegel višek svoje gospodarske ter politične moči in je kot prva gr. država vodil izrazito imperialistično politiko. Na to kažejo korintske kolonije, ki so bile politično odvisne od matične polis. Drugi izraz imperializma je agresivna politika do sosedov in celo do lastnih kolonij (napeti odnosi s Korkiro - ok. 660 je prišlo med njima do pomorske bitke, ki je bila prva pomorska bitka med samimi Grki). Okrog leta 600 je bil Periander najpomembnejši državnik v Grčiji.

Grški tirani so v splošnem poskrbeli za dvig gospodarstva. Pri vladanju so se opirali na ljudstvo in so podpirali podeželske, ljudske kulte (npr. kult boga Dioniza). Da bi zatrli plemiško vzgojo, so prepovedali recitiranje homerskih epov.

Spopadi med tirani in plemiškimi družinami so večali število pregnancev. Iz njihovih vrst so se rekrutirali poklicni vojaki, udeleženi pa so bili tudi pri številnih kolonizacijskih podvigih.

Na grškem Zahodu se je tiranija najbolj uveljavila na Siciliji. Najbolj znan tiran je Falaris iz Akraganta, ki mu izročilo pripisuje satansko okrutnost.

Sparta kot najmočnejša država ni nikoli prišla po oblast tiranov, Atene pa dokaj pozno in še to v manj izraziti obliki.

Razvoj Sparte

Državna ureditev Sparte je nastajala postopoma. Podobi Likurga (9. ali 8. stol.) in efora Hilona (sredina 6. stol.) sta v precejšnji meri mitični. Glavne institucije, kot jih je določala t.i. Retra (zakon, sporočen kot sklep bogov v obliki prerokovanja) ok. leta 700, so bile:

- × dvojno kraljestvo
- × trideset članski svet starcev
- × vojaški zbor

Na sodelovanju teh treh so temeljile vse politične odločitve. Nastanek dvojnega kraljestva, ki je bilo dedno v dveh družinah, je nejasen. Svet starcev, ki so ga sestavljali v zgodnji dobi voditelji najbolj uglednih družin, je imel posvetovalno vlogo in tudi pooblastila v kazenskem sodstvu.

Retra odraža omejevanje kraljevske oblasti v korist demosa. Pomembne odločitve je prepuščala demosu, to je vojaškemu zboru *spartiatov*.

Sparta je nastala z združitvijo petih vasi ok. leta 800. efori so bili spočetka sakralni funkcionarji, svečeniki in šele kasneje z demokratizacijo spartanske države so postali politični funkcionarji. Kot zastopniki demosa so vse bolj zmanjševali oblast kraljev. Začetek liste eforov datira v 8. stol. Bilo jih je

pet. Število polnopravnih državljanov je bilo v razmerju do preddorskega prebivalstva Lakonije majhno. Z osvojitvijo Mesenije, se je to razmerje še poslabšalo.

Periojki so bili Dorci in so prebivali v ok. 100 vaseh. Njihovi kontingenti so sestavljali večji del spartanske vojske, vendar niso sodelovali na vojaškem zboru.

Popolnoma drugačen je bil položaj *helotov*, množice preddorskega prebivalstva v Lakoniji in Meseniji. Kot neke vrste državni sužnji so bili privezani na zemljo in podrejeni spartanskim gospodarjem. Davek, ki so ga morali oddajati, je omogočil spartiatom vojaško kasarniško življenje in krepitev moči spartanske države.

Temelj države je bila spartanska vzgoja *agogé*. Značilnost je bila odsotnost zasebnosti v življenju. Primitivne življenjske navade v dobi selitve in trde razmere v času stalnih bojov so vodile k izrazito vojaškemu skupnemu življenju.

Sparta se je, v nasprotju z vojaškim življenjem, udeleževala tudi bogatega kulturnega življenja v Grčiji in je bila odprta vplivom z vzhoda, zlasti iz Lidije in Jonije. Redna udeležba na olimpijskih igrah od konca 8. so sredine 6. stol. kaže na njihovo povezanost z vsegrškim življenjem.

Od konca 7. stol. se je manjšalo število spartiatov, večala pa se je njihova volja, da bi za vsako ceno obdržali prevladujoč položaj na Peloponezu. Uveljavila se je tudi vojaška taktika zaključene falange. Enakost na bojnem polju, kot jo je zahtevala falanga, je terjala enakopravnost tudi v državnem življenju. Tako so se npr. spartiati, ki so se udeleževali skupnih obedov, s ponosom imenovali »enaki«, čeprav so bile premoženjske razlike med njimi velike. Kdor ni mogel plačati prispevka za skupne obede, je prišel v skupino »manjših«, s čimer se je izločil iz skupnosti polnopravnih državljanov.

Z vzgojo v vojaškem duhu so že pri otrocih vzgajali ideal brezpogojne ubogljivosti, pokornosti in odpovedi posvetnim dobrinam. S sedmimi leti so dečke vzeli iz domov, s 14-imi so bili sprejeti v razred *eírenes*, z 20-imi pa v skupnost vojščakov. Zakon in družina sta služila le ta reprodukcijo. Gojili so razmerja med moškimi, ki so postala priznani del spartanskega življenja.

Temne strani spartanskega življenja so izrazito nastopile v 6. stol. Najtemnejša poteza je vsekakor nadzorovanje *helotov* z institucijo *Krypteía* – »odprt lov« na *helote* ob istočasnem urjenju mladih spartiatov. Ob ubijanju *helotov* so dobili zrelostne izkušnje, država pa je skušala tako preprečiti, da bi se *heloti* številčno preveč okrepili. Izraz krize je bila tudi odslopitev tujcev, prepoved uporabe zlatega in srebrnega denarja ter uvedba železnega, prenehanje sodelovanja na kulturnem življenju v Grčiji. Sparta je stopila v klasično dobo kot skrajno militarizirana in neprivlačna država. Kljub temu pa ji je uspelo obdržati in celo utrditi položaj velesile v grškem svetu.

Solonove reforme in specifičen razvoj Aten

Notranji razvoj Aten se je prek Solonovih reform in Pejzistratove tiranije razvil v ureditev, ki so jo pozneje imenovali demokracija.

Vse državne in sakralne funkcije so bile v rokah velikih plemiških družin. Proti koncu 7. stol. je bila velika večina obdelovalne zemlje tudi v lasti plemiških družin. Množica prebivalstva se je nahajala v odvisnosti od plemiških veleposestnikov. Zaradi trdih določb obligacijskega prava, ki je v primeru nezmožnosti odplačila dolgov predvidevalo zasužnjenje dolžnika in njegove družine, so se zelo poostrila družbena nasprotja.

Olimpijski zmagovalec Kilon je skušal s pomočjo najemnikov v Atenah vzpostaviti tiranijo. Propadel je, ker se mu mali kmetje niso pridružili. Kilon je zbežal, njegove privržence, ki so se zatekli v templje, pa so na ukaz arhonta Megakla iz družine Alkmajnoidov pobili. To dejanje je veljalo za svetoskrunsko in se je Alkmajnoidom kasneje maščevalo.

Z Drakonovim zapisom veljavnega prava se je izpolnila najpomembnejša zahteva atenskega demosa.

Generacijo mlajši Solon je razvoj v Atenah postavil na nove osnove. Ok. 600 sta se razvijali obrt in trgovina, uveljavljati se je začel denar, kar je spremenilo agrarno gospodarstvo. Napeti so bili odnosi z Megaro zaradi posesti nad otokom Salamina. Po Solonovem uspehu, pridobitvi Salamine, je bila kasneje posest zopet sporna in šele Pejzistrat je otok dokončno priboril Atenam.

Predpogoj za aktivno atensko zunanjo politiko je bila ureditev notranjih razmer. Solonova zasluga je, da je s politično angažiranimi elegijami pokazal na nujnost pomiritve med stanovi. Pridobil si je velik ugled, zlasti po uspešni boju za Salamina. Leta 594/3 je postal arhont, razsodnik med stanovi in zakonodajalec, kar mu je dajalo neke vrste diktatorsko oblast. Začel je z reformami atenske države.

Te reforme se nanašajo na 3 področja:

- ✘ socialno (odpustitev dolgov)
- ✘ gospodarsko (reforma denarja, uteži in mer, pospeševanje trgovine)
- ✘ državnopravno (t.i. Solonova ustava)

Prvi ukrep, odpustitev dolgov, je bil zelo radikalen. Solon je prepovedal jamstvo z osebno svobodo, ukinil je zaslužnjevanje zaradi zadolženosti, zaslužnjeni in celo v tujino prodani so se lahko vrnili domov. Zaslužnjeno zemljo je spremenil v svobodno posest in podprl kmečki stan. Njegova agrarna reforma je postavila Atene na novo gospodarske in družbene temelje ter zelo ogrozila vodilni položaj plemstva. Vodila je h krepitvi državne zavesti – skupna korist ima prednost pred zasebno.

Drugi ukrep je reformiral denar, mere in uteži. Solon se je ob samem začetku kovanja denarja odvrnil od peloponeškega novčnega sistema in se približal evbojsko-jonskemu. S tem je povečal konkurenčnost atenske trgovine.

Velike posledice je imela Solonova **timokratska ureditev** – razdelitev na premoženjske razrede na osnovi obstoječe ureditve v vojski. Kot merilo je upošteval pridelek žita. Atenske državljanke je razdelil na 4 razrede:

- ✘ prvi razred: nad 500 mernikov žita (petstomernikarji)
- ✘ drugi razred: t.i. konjeniki, najmanj 300 mernikov žita
- ✘ tretji razred: sestavljali so vojsko hoplitov, vsaj 200 mernikov žita
- ✘ 4. razred: teti, manj kot 200 mernikov žita

Prenos vojaške organizacije v politično življenje je pomenil popolno prekinitvev z načeli plemiške države. Ne rod, temveč imetje je postalo merilo za razdelitev političnih pravic. Najvažnejše funkcije je opravljal 1. razred – postali so arhonti in zakladniki. Samo teti so ostali brez pasivne volilne pravice ter so nekaj veljali le v ljudskem zboru in na ljudskem sodišču, a bili so prav tako vključeni v politično življenje atenske države.

Državljanom, ki pa niso posedovali zemlje, so njihovo premoženje ocenili v denarju.

Solonova zakonodaja je stopila namesto Drakonovega prava, le na področju krvnega sodstva so še naprej ostali v veljavi Drakonovi zakoni. Prek atiškega prava v prvi Pomorski zvezi so Solonovi zakoni dobili splošnogrško veljavo ter tako vplivali tudi na rimsko pravo. Nekatero določbo so prišle tudi v Justinijanovo kodifikacijo in celo v moderno evropsko pravo. Kot tako lahko označimo pravico svobodnih državljanov, da se povezujejo v družbe in društva, samo da pri tem ne kršijo državnih zakonov. To načelo je postalo podlaga za različne pravne oblike povezovanja iz gospodarskih, pa tudi političnih in religioznih motivov.

V Solonovih zakonih sta bili pomembni dve temeljni ideji:

- ☛ doseči osvoboditev posameznika iz vezi rodovne družbe (kdor nima otrok lahko svobodno napiše oporoko)
- ☛ podpirati trgovino in obrt

Uvedel je tudi popularno tožbo – vsakdo lahko vloži priziv na ljudsko sodišče, če meni, da se mu je zgodila krivica.

Solon je prepovedal izvoz vseh kmetijskih izdelkov, dovolil pa izvoz olja in s tem naredil potezo v prid atiškega gospodarstva.

Izdal je določbo, da nihče ne sme na stara leta zahtevati podporo svojih sinov, če jih ni dal izučiti kake obrti. Prizadeval si je v Atene pritegniti tuje rokodelce.

Uzakonil je politično aktivnost vseh atenskih državljanov in zahteval politično opredeljevanje.

Ustanovljen je bil svet štiristotih (100 članov iz vsake atenske file), ki je postal protiutež aeropagu (po sestavi plemiškemu posvetovalnemu organu iz časa kraljestva).

Solonovi zakoni so bili zapisani na vrtljivih lesenih tablah, izvlečki iz njih pa na kamnitih stebrih. Njihova objava kaže, da je večji del atenskih državljanov znal brati.

Grkom je veljal v 4. stol. poleg Klejstena za očeta atiške demokracije. Postavil je temelje tisti atiški državi, ki je v 5. stol. prevzela vodilno vlogo.

Šibke točke pa so bile:

- prešibka centralna oblast (letno se menjajoči arhonat, ljudski zbor je bil preveč izpostavljen zunanjim vplivom)
- nejasna razmejitev med posameznimi institucijami

Bogatemu plemstvu so se zdele njegove reforme preveč radikalne, množica ljudi brez zemlje pa je bila razočarana, ker ni prišlo do ponovne razdelitve zemlje. Zato so napetosti v državi trajale še naprej. Namesto arhonata je nastopila komisija desetih mož (pet evripidov, trije veliki kmetje, dva obrtnika). Sledili sta dve desetletji notranjih bojev, ko so se oblikovale lokalne stranke. V ostali Grčiji v prvi polovici 6. stol. je še naprej prevladovala aristokratska polis. Razvoj pa je kazal na uveljavljanje tiranskih režimov.

Perzija, Grčija in Zahod na predvečer perzijskih vojn (ok. 560-500)

Ta čas nam slikajo posamezna poročila pri Herodotu, Tukiditu, v Aristotelovi Atenski državni ureditvi in v pesmi Teognisa. Najbolj bogato je izročilo o tiranu Pejzistratu.

Nastanek Perzije in njen razvoj v velesilo antičnega sveta

Politične razmere v sredozemskem svetu sredi 6. stol. označuje nastanek dveh velikih držav na Vzhodu in Zahodu, ki sta porušili dotedanjo ravnotežje v meddržavnih odnosih – indoevropska država Perzijcev na Vzhodu in nastanek kartažanske kolonialne sile na zahodnem delu Sredozemlja.

Da so Grki vzdržali pritisk gre pripisati temu, da so spartanska kopenska vojaška in nova atenska pomorska sila ter sirakuška država na Siciliji nastopili kot glavni braniki grštva. Pod vodstvom teh držav so se povezali tudi ostali Grki.

Perzijci so se sredi 6. stol. pod vodstvom Kira II. (559-530) osvobodili izpod oblasti Medijcev. Sledila je silovita dvajsetletna perzijska ekspanzija.

Proti Perziji so se povezali Lidija, Babilonija in Egipt. Odločilna Kirova zmaga v bitki pri Sardah je pomenila konec Lidije. Ves vzhodni sredozemski svet, predvsem Grki, so bili pod silnim vtisom perzijske vojaške sile.

Spremenjeni položaj je najprej občutila Jonija. Perzijci so si nasilno podredili vsa jonska mesta z izjemo Mileta. V MA so ustanovili dve satrapiji, v kateri so uvrstili tudi jonska in eolska mesta. Prebivalci Fokaje in Tesosa so pred tem na ladjah zapustili domovino. Perzijski kralj je prebival v oddaljenih prestolnicah Sirakuze in Ekbatani in je prepustil MA oblasti satrapov. Slednji so se obnašali kot povsem samostojni vladarji.

Kirova osvojitve novobabilonske države l. 539 je pomenila za Grke v MA še dodatno poslabšanje položaja, ker so Kirovo nadoblast tedaj priznala tudi feničanska mesta.

Kir II. je padel v vojni proti Masagetom. Njegov sin Kambiz je leta 525 osvojil Egipt. Zavladal je namesto zadnjega faraona Psametiha III. Kakor predtem novobabilonska država je bil tudi Egipt odtlej povezan s Perzijo v obliki personalne unije.

Proti koncu Kambizove vlade je v perzijski države izbruhnil upor. Kambiz je umrl 522. v državljanski vojni je zmagal Darej I. Ta je dal državi notranjo in zunanjo podobo, na podlagi katere je postala za dve stoletji najmočnejša država starega sveta.

V mejah perzijske države (od Inda na vzhodu do Egejev na zahodu, od Kavkaza na severu do Nubije na jugu) je bila cela vrsta ljudstev. Vodilni element je bil arijski. Perzijski kralji so bili privrženci Zaratustrove religije. S priznavanjem najvišjega bitja, ki je zahtevalo od vernikov npravstveno čistost, je bila tedaj religija Ahajmenidov na večino religij starega Vzhoda. Do ostalih religij so bili Perzijci strpni. Razmerje med kraljem in perzijskim ljudstvom je temeljilo na moralni obvezanosti. Odražala se je v brezpogojni pokorščini vazalov, največja čast je bila služiti kralju. Glavne vrline so bile ježa, streljanje z lokom in resnicoljubnost.

Okoli l. 518 je dal Darej državi novo organizacijo. Razdelil jo je na dvajset davčnih okrožij, obdržal pa je satrapije kot upravne enote. Število satrapij se je spreminjalo. Nova davčna okrožja so izraz absolutistično zaznamovanega sistema vladanja, po zgledu velikih orientalskih držav. Kot uradni jezik je uvedel t.i. državno aramejščino.

Znotraj države je nastalo veliko kolonij, kjer so se naseljevali vojaki in uradniki. Najvažnejši funkcionarji so bili satrapi, ki so prebivali v svojih rezidencah. Imeli so vojaško in civilno oblast ter veliko samostojnost pri odločanju. To je bil glavni vzrok za številne upore satrapov. Protiutež samostojnosti satrapov so bili organi kontrole – »kraljeve oči in ušesa«.

Vojska je bila sestavljena iz posadk v trdnjavah in iz vojske na podlagi vpoklica ter iz različnih kontingentov številnih podrejenih ljudstev. Jedro vojske je sestavljala pehota, »10.000 nesmrtnih«, izmed teh je ena tisočnja sestavljala kraljevo telesno stražo. Njen poveljnik je bil prvi državni minister, neke vrste »veliki vezir«.

V osrednjo državno zakladnico (ustanovil Darej) so se stekali davki iz cele države. Izgradnja cestnega omrežja je služila potrebam uprave in trgovine. Simbol moči je bila kraljevska cesta s 111 poštnimi postajami (iz Efeza do Suze). Gradnja palače v Suzi je drugi veliki gradbeni dosežek.

Gospodarsko so bili posamezni deli države različno razviti. V Lidiji je v 7. stol. že obstajalo denarno gospodarstvo, v Prednji Aziji in Egiptu pa so kot merilo uporabljali kose dragocenih kovin (po teži). V celotni državi pa je še tudi obstajala menjava v naturalijah. S kovanjem državnega denarja je Darej I. uvedel enotnost (Dareikós – zlatnik s podobo kralja kot kleččega lokostrelca). Darejev denar je postavil most med Vzhodom in Zahodom ter pripravil pogoje za gospodarsko enotnost perzijske države.

Grške države v matični Grčiji so bile tesno povezane z Jonijo, tako da je morala perzijska okupacija MA nujno privedi do perzijskega posega na Zahod. V grških država je vladal razkol, potekali so strankarski boji med plemstvom, demosom in tirani. Jonska mesta so bila kot skupnost svobodnih državljanov tujki v državi. Tako so bile v ozadju spopada med Grki in Perzijci temeljne razlike v vseh elementih državnega, družbenega in duhovnega življenja.

Nastanek Peloponeške zveze

Najpomembnejša naddržavna organizacija na grškem kopnem je bila Peloponeška zveza, ki jo je vodila Sparta. Nastala je na podlagi zavezniških pogodb med Sparto in posameznimi peloponeškimi državami: Tegejo, Mantinejo; Orhomenom; Korintom; Megaro in Ajgino. Zavezniki so voditeljici Sparti morali dati na razpolago 2/3 svojih vojaških sil. Ob Peloponeški zvezi je bila najmočnejša državna tvorba na koncu arhaične dobe Tesalija.

Atene v dobi tiranov

V Atenah se je pričela z nastopom tirana Pejzistrata (561/60) nova doba. Vodja »gorjanske« stranke se je izkazal v bojih proti Megari in na podlagi teh uspehov postal tiran. Da bi utrdil in zavaroval svojo oblast, je organiziral svojo telesno stražo.

Prvo obdobje Pejzistratove tiranije je bilo kratko, saj je moral zaradi pritiska obeh nasprotnih strank zbežati iz dežele. S pomočjo družine Alkmajonov se je vrnil, a spet za kratek čas, saj je bil ponovno pregan. Ob podpori plemstva Eretrije in s pomočjo dohodkov iz zlatih rudnikov se je na čelu najemniške vojske leta 550 drugič vrnil v Atene ter zavladal ob veliki podpori atenskega ljudstva.

Tiranska oblast je temeljila na nezakonitem nasilju. Precejšnji del prebivalstva, zlasti mali kmetje, ki jim je bil tiran najbolj naklonjen, pa je podpiral to tiranijo. Pejzistratovo prizadevanje na socialnem področju pomeni dopolnitev Solonovega programa krepitve srednjega razreda.

Močno si je prizadeval, da bi okrepil svojo oblast izven matične države. S pomočjo dohodkov od zlatih rudnikov je vzdrževal najemniško vojsko. Ker ta sredstva niso zadoščala, je uvedel nov davek na dohodke, ki ga je atensko prebivalstvo sprejelo z velikim nezadovoljstvom.

Agresivna zunanja politika je temeljila na velikem vzponu trgovine sredi 6. stol. in uveljavitvi denarnega gospodarstva.

Pejzistratova doba je čas pomembne atenske kolonizacije. S poselitvijo Sigejona in traškega Hersoneza so Atenci dobili nadzor nad ožinami.

Tiran je poskušal svojo oblast utrditi s celo vrsto zavezništov. Njegova šibka točka pa so bili slabi odnosi z delfskim preročiščem.

Pejzistrat je umrl leta 528 in nasledila sta ga sinova Hipias in Hiparh, ki je kot politik bolj izstopal ter l. 514 postal žrtev atentata. To dejanje – uboj tirana- je veljalo za simbolni začetek atiške demokracije. Kapitulacija Hipija l. 510 pa pomeni dejanski konec atenske tiranije.

Prvi perzijski poseg v Evropo

Že pred padcem atenske tiranije je zaradi perzijske premoči padel *Polikrat* s Samosa, ki velja za največjo osebnost grške tiranije. Padel je kot žrtev satrapa iz MA. Samos je 513/2 postal perzijski vazal.

Leta 513/2 je kralj Darej I. odšel na *skitski pohod*, s katerim je hotel zavarovati severne meje države pred vpadi skitskih ljudstev. Darej je napravil načrt za osvojitve celotnega črnomorsko-kaspijskega področja, ni pa računal na težave zaradi ogromnih razdalj in pomanjkanja vode. Skite je skušal presenetiti z napadom z zahoda. Ob podpori grških vazalov je dal zgraditi most čez Bospor, po katerem je perzijska vojska prvič prišla na evropska tla. Kasneje se je zaradi pomanjkanja vode umaknila ne da bi dosegla svoj namen. Neuspeli pohod so najbolj občutili Grki. Perzijci so se utrdili na evropski strani Helesponta ter navezali stike z Makedonci. Perzijska oblast se je sedaj raztezala od S obale Egejskega morja do spodnje Donave. Na območju Trakije so ustanovili novo satrapijo.

Grki na Zahodu v pozni arhaični dobi

Na Zahodu so Kartazani in Etruščani v 2. polovici 6. stol. zaustavili grško ekspanzijo. V srednji Italiji je v 7. stol. postala pomembna sila *Etruščanska zveza*, ki pa ni bila trdna.

Važnejša za gr. svet je bila krepitev Kartagine. Bila je kolonija feničanskega Tira in se je v 7. ter 6. stol. razvila v pomembno trgovsko silo. Postala je središče velikega pomorskega in trgovskega imperija. Po porazu grškega ladjevja v bitki ob obali Korzike proti Kartazanom in Etruščanom se je Kartagina razvila v pomembno vojaško silo. Ok. 500 so obvladovali Gibraltarsko ožino. Sklenili so vrsto meddržavnih pogodb in se tako uveljavili kot vodilna sila zahodnega Sredozemlja.

Grška kolonizacija na Zahodu je že ok. 600 preseгла zenit. Samo Mesalija je še razširila svojo oblast do Španije. Veliko nesrečo za gr. svet južne Italije je prinesla vojna med sosednjima polis Kroton in Sibaris, v kateri je bil l. 510 Sibaris popolnoma razrušen.

Slabi odnosi in nasprotja med gr. polis v J Italiji so glavni vzroki za njihov zaton. Ob koncu 6. stol. je v Veliki Grčiji dobila veliko vlogo sekta pitagorejcev.

Z vzponom tiranije na Siciliji in z nastankom dvojne države Gela-Sirakuze je razvoj grštva v južni Italiji zasenčila grška Sicilija.

Klejstenove reforme v Atenah in nastanek atiške demokracije

Padec tirana Hipija l. 510 pomeni preobrat v razvoju atiške države. Z reformami Klejstena iz družine Alkmajonidov so Atene postale prva sila v gr. svetu. Reforme so začeli izvajati po porazu spartanske posadke l. 508/7. Njihov namen je bil odstraniti vpliv treh velikih strank, ki so škodovale enotnosti države. Klejsten je uvedel novo teritorialno razdelitev Atike in Aten tako, da je mesto, deželo in obalo razdelil na deset tretjinskih delov. Vsak del je bil na podlagi žreba združen z dvema drugima v eno upravno enoto (okraj).

Reforme so z uveljavitvijo teritorialne razdelitve izničile pomen prejšnjih rodovnih povezav. Najmanjša (samo)upravna enota – področje financ in verskega življenja - je postala neke vrste občina, ki ji je načeloval poseben demarh. Prvotno je bilo teh demov 100, kasneje še več.

Vsaka od desetih atiških fil je bila dolžna oskrbeti en oddelek pešcev za falango in oddelek konjenikov. Staregi so bili podrejeni vrhovnemu poveljniku polemarmhu.

Solonov svet 400tih je Klejsten nadomestil s **svetom petstotih** (iz vsake nove upravne enote po 50 članov). 500 članov se je delilo v 10 sekcij (prytaneíai). Vsaka pritanija je opravljala vlogo »vlade« eno desetino leta (36 dni). Ta svet je postal glavna institucija.

Da bi preprečil tiranijo, je Klejsten uvedel *ostrakizem*. Vsako leto je bilo v ljudskem zboru (ekklésía) postavljeno vprašanje, ali je treba izvesti ostrakizem. Če je bil predlog sprejet, je moral državljani, ki je bil tako izglasovan, za 10 let zapustiti Atiko. Ostrakizem so prvič izvedli šele leta 487 in se kot notranjepolitična institucija ni odnesel. Plemstvo pa je s tem vseeno povsem izgubilo svoj politični vpliv.

Po padcu tiranije je Sparta ponovno poskušala spraviti Atene v vazalni odnos. V strahu pred tem so se Atenci povezali celo s Perzijo (!).

KLASIČNA DOBA

Grško – perzijske vojne

Materialnih virov je malo. Sočasni opisi vojn s Perziji niso poznani. Generacijo kasneje je Herodot začel zbirati podatke o teh vojnah. Poleg njega je to dobo opisovalo še več lokalnih kronistov, njihova dela so ohranjena le v fragmentih. O teh vojnah nimamo nobenega perzijskega vira, vsi grški pa so nastali po grški zmagi in pod njenim vtisom.

Jonski upor (500 – 494)

Ob uporu jonskih Grkov 500/499 je perzijska svetovna država prvič naletela na odpor enega od podložnih ljudstev, zatrt je bil šele po 5 letih hudih bojov. Nekaj desetletij kasneje so mu sledili še drugi upori. Vzrok je bila perzijska politika do maloazijskih Grkov. Perzijci so v grških mestih postavili na čelo tiste Grke, ki so bili pripravljene sodelovati z njimi. V predstavah Grkov so bili ti ljudje tirani.

Perzijska oblast je bila tudi vzrok za nazadovanje jonskih mest. osvojitve Egipta 525 je bila hud udarec za jonski trgovino z Egiptom. Po skitskem pohodu 513/2 so Perzijci nadzirali tudi grško trgovino s črnomorskim področjem, ki je bila zlasti za Milet življenjskega pomena.

Upor pa so sprožili politični motivi. Poglavitni vzrok je bilo omejevanje avtonomije s strani perzijskih satrapov in tiranov.

Po Herodotu naj bi bil povod za upor osebne narave. Miletski tiran Aristagoras je pridobil perzijskega satrapa za poseg proti Naksu. Ekspedicija ni uspela. Da bi se izognil perzijskemu maščevanju, je Aristagoras sprožil upor proti Perzijcem po vsej maloazijski obali. Že ob začetku upora je prišla do izraza politična šibkost upornikov, ki niso imeli enotnega vodstva niti skupne strategije.

Perzijci na upor niso bili pripravljene. Maloazijski Grki so skušali pomoč dobiti iz matične Grčije, vendar neuspešno. Sparta ni dala nikakršne pomoči. Šibko sta jih podprli le Atene in Eretrija na Evboji. Vojaške operacije so se začele z grškim prodorom v Sarde, središče perzijske sile v zahodni MA. Sedaj so se uprla tudi druga ljudstva Male Azije. A Grki so bili zatem pri Efezu prvič poraženi.

Perzijci so najprej zavzeli Ciper (497), nato pa morske ožine. Vodja upora Aristagoras je zbežal v Trakijo. Zaključno fazo pomeni perzijska pomorska blokada Mileta. Grki so bili v pomorski bitki pri otoku Ladi premagani (495/4), sledilo je perzijsko zavzetje jonske metropole. Milet je bil zelo porušen in ni obnovil svojega vpliva.

Zadušitev upora je zelo prizadela Jonijo v dobi njenega kulturnega razcveta.

Sklepni del vojaških operacij je bil pohod perzijske vojske v Trakijo in Makedonijo. V vojaškem oziru se je končal s polomom. Kljub temu je pohod dosegel svoj namen: traška satrapija je bila zopet trdno v perzijskih rokah, Makedonija pa je ponovno postala perzijski vazal.

Grčija in Makedonija do bitke pri Maratonu (500 – 490)

Grki v matični Grčiji so se jonskega upora udeležili v majhni meri. Sparta ni hotela pomagati, Atene so upornike podprle šibko.

Atensko državo so po Klejstenu razjedala nasprotja med plemiško rodbino Alkmajonidov in privrženci tiranov. Obe »stranki« sta računali na Perzijce. V takih razmerah je nastopil tragik Frinih s tragedijo »zavzetje Mileta«, s katero je razvnel protiperzijska čustva. Friniha je podpiral *Temistokles*, ki je bil leta 493 izvoljen za arhonta. Atenci so ob usodi Mileta spoznali, kaj lahko pričakujejo od Perzijcev.

Temistokles je tako kot arhont začel z gradnjo ladjevja in pristanišča Pirej.

Tedaj se je v Atene vrnil *Miltiad*, ki je začasno zasenčil Temistoklov vpliv in bil imenovan za poveljnika kopenske vojske.

Vodilna vojaška sila Sparta je v tej dobi že kazala nasprotja med kralji. Kralj Kleomen I. je 494 premagal Argos. Po spartanski zmagi je prišlo do spora med kraljema, ki se je končal z begom enega na perzijsko ozemlje.

Darejeva politika do Grkov med leti 500 in 490 temeljila na navezavi stikov z delom grške aristokracije, s čimer je hotel ustvariti razmere za postopen politični prodor v Grčijo. Sprejel je nekatere gr. aristokrate, ki so propadli v političnih bojih in jih imenoval za visoke perzijske dostojanstvenike.

Perzijski poseg v Grčijo se je začel poleti 490. namen je bil kaznovati Eretrijo in Atene zaradi sodelovanja v jonskem uporu. Cilj pa je bil dosti večji: kaznovati ti dve državi, izolirati Sparto, ostale države pa spreti med seboj.

Že med plovbo čez Egejsko morje se je Perzijcem podredila večina grških skupnosti v Kikladih. Nato so zavzeli Eretrijo. Po nasvetu atenskega tirana Hipija so se izkrcali na Maratonskem polju – delu Atike, ki ga je naseljevalo tiranom naklonjeno prebivalstvo. Pomoč iz Sparte je prišla prepozno, Atencem so pomagale le Plataje. Atenci pa so se odločili, da gredo perzijski vojski nasproti. Sledila je bitka na Maratonskem polju (september 490). Njen potek je v podrobnosti nejasen. Po zmagi atenske falange na obeh krilih, je sledila katastrofa celotne perzijske vojske. Čeprav ta bitka ni prinesla odločitve, je njen pomen precejšen. Najbolj zaslužna zanjo sta bila oba atenska poveljnika, Miltiad in polemah Kalimah, ki je v bitki padel.

Priprave na odločilni spopad

Atenska zmaga je spodbudila Miltiada k pomorski ekspediciji proti zahodnim Kikladom spomladi 489. Končala se je z neuspehom, Miltiad pa je za posledicami rane umrl. To je bil hud udarec za »protitiransko stranko« v Atenah. V naslednjih letih so z ostrakizmom poslali v izgnanstvo več protitiransko usmerjenih politikov.

Leta 487/6 je bila v Atenah izvedena ustavna reforma, ki je pomenila še korak naprej k demokraciji. Arhonaat je izgubljal na pomenu. Velik vpliv so dobili voljeni strategji, ki so postali najvplivnejši ljudje atenske države.

Temistokles je dobil proste roka za svoj veliki načrt – *izgradnjo ladjevja*. Ta je povzročila globoke spremembe v atenski državi. H gradnji so morali potegniti tudi revno prebivalstvo, iz katerega so bile sestavljene ladijske posadke. Finančna podlaga so bili dohodki iz državnih rudnikov srebra. Atene so postale prva pomorska sila Grčije, atenska mornarica je bila po pomenu enakovredna hoplitski vojski. Perzijsko oboroževanje pa so ovirale notranje težave: upor v Egiptu in menjava na prestolu Dareja nasledi Kserks 486). Po zadužitvi upora (484) so Egipt izenačili z ostalimi deli države v obliki realne unije. Sledila sta dva upora Babiloncev; po zadužitvi drugega 478 so ukinili posebno babilonsko kraljestvo. Novi kralj je načrtoval osvajanje v velikem slogu.

Perzijska invazija v Grčijo 480

Perzijske vojaške priprave so bile zaključene jeseni 481, diplomatske pa s sklenitvijo perzijsko-kartažanskega zavezništva.

Junija 480 je perzijska vojska na mostiščih iz ladij prekoračila Helespont in napredovala po obalni cesti v Makedonijo. Pred vojsko so posebni glasniki od Grkov zahtevali predajo. Večina držav se je postavila na stran Aten in Sparte, v Tesaliji in Bojotiji pa je vladalo properzijsko razpoloženje.

Na kongresu vseh grških držav je bil jeseni 481 razglašen v vsej Grčiji mir, vsi spori so bili prekinjeni, pregnanci so se lahko vrnil. Grkom, ki so simpatizirali s Perzijci, so zagrozili s finančnim uničenjem. Prvič je bilo sklenjeno vojaško zavezništvo, ki je povezovalo vse protiperzijske sile na gr. tleh (helenska zveza).

Bojni načrt je pripravil Temistokles skupaj s spartanskimi efori. Odločitev naj bi padla na morju. Naloga grške kopenske vojske je bila, da prodor Perzijcev zadrži toliko časa, da bi grško ladjevje premagalo perzijskega. Obrambna črta – soteska Termopile, je omogočala Grkom strateško prednost. Zaradi ožine se ne bi mogla vključiti v boj celotna perzijska vojska, grško ladjevje pa bi medtem izbojevalo odločilno zmago. Vojaške sile za varstvo Termopil so bile sorazmerno šibke, vendar naj bi zadoščale za zaporo soteske.

Pri plovbi na jug so Perzijci doživeli hud vihar in utrpeli ogromne izgube. Sledila je dvojna, kopenska in pomorska bitka. Herodot poroča, da sta bitka pri Termopilah in bitka pri Artemiziju potekali na isti dan (poleti 480).

Dobro je poznan samo potek bitke pri Termopilah. Perzijci so po neuspešnem večdnevem napadanju s pomočjo lokalnih vodnikov obšli Grke in se jim pojavili za hrbtom. Kljub obkolitvi je morala grška vojska Perzijce zadrževati dokler ni zadnja grška ladja šla skozi ožino med Evbojo in kopnim. To nalogo je spartanski kontingent pod vodstvom kralja Leonida dobro opravil.

Bitka pri Artemiziju je slabše poznana. Grki so z velikimi izgubami zadrževali pritisk perzijske mornarice in se po padcu Termopil pravočasno umaknili na jug.

Obe bitki sta pomenili zmago perzijske vojske, ki si je izbojevala dohod v srednjo Grčijo. Tam so uničevali mesta in vasi. Prizanesli so samo Tebam in delfskemu preročišču. Prebivalstvo je bežalo iz Atike.

Medtem so Grki utrjevali korintsko ožino. Grško ladjevje se je zbralo pod poveljstvom Spartanca Evribiada v ožini pri Salamini. Septembra 480 je sledila pomorska bitka pri Salamini. Temistokles je hotel izpeljati načrt, da se odločitev doseže na morju, zato je poslal h Kserksu sporočilo, da so se Grki odločili za umik. Odločitev je padla na najožjem delu ožine. Prinesel jo je napad atenske mornarice na enem bojnem krilu. Zmaga Grkov je bila popolna. S tem se je končal tudi pohod per. kopenske vojske.

Vzroki za perzijski poraz:

- ✘ napake in nesposobnost njihovih poveljnikov
- ✘ večja motivacija na grški strani
- ✘ perzijsko ladjevje je bilo prizadeto od viharja
- ✘ slabo so poznali grško obalo
- ✘ stroga vojaška hierarhija – mornarji so bili suženjsko odvisno od visokih oficirjev
- ✘ Grki so se borili za svobodo in domovino, Perzijci pa le za kraljeve nagrade in odlikovanja

Grki pa niso bili sposobni, da bi izkoristili pridobljeno zmago. Spartanci so zavrnili Temistoklov predlog, da bi poslali ladjevje v Helespont in perzijsko vojsko odrezali od matične države. Tako je le-ta prezimila v Tesaliji, Kserks pa je odšel v Sarde, da bi ponovno pripravil nov pohod v Grčijo.

Poraz Perzijcev pa je opogumil njihove nasprotnike. Upor v Babiloniji je preprečil, da bi Kserks v Grčijo poslal novo vojsko.

Grške zmage leta 479

Ko so se Perzijci zadrževali v Tesaliji, so hoteli doseči razkol v Helenski zvezi, predvsem so se trudili iz zveze zvabiti Atene. Poskus je bil neuspešen.

Perzijska vojska je nato začela s pohodom iz Tesalije proti srednji Grčiji. Poleti 479 so morali Atenci še enkrat sprazniti mesto in Atiko. Perzijci so do konca porušili Atene. Na atenske prošnje je prišla vojska Peloponeške zveze. Močnejša perzijska vojska se je umaknila v Bojotijo.

Sledila je bitka pri Platajah, katere potek je deloma poznan. Grški kontingenti so se borili vsak zase, osrednjemu poveljstvu (Spartanec Pavzaniyas) so se izmikali zlasti Atenci. Perzijski napad je zaustavili spartanska falanga, sledila ji je velika grška zmaga.

Bitki pri Salamini in Platajah sta prinesli odločitev, čeprav je bil formalni mir med Perzijci in Grki sklenjen šele leta 449 – *Kalijev mir*.

Zmagi nad Perzijo je sledil obračun s properzijsko naravnanimi Tebami. Tebanci so izročili properzijsko usmerjene veljake, ki jih je dal Pavzaniyas usmrtiti.

S tem je bil Perzijski pohod poroti Grčiji zaključen. Stoletje in pol, do poraza proti Makedoncem pri Hajroneji l. 338, ni nobena tuja vojska prišla na grška tla.

Grki so tedaj prešli iz defenzive v ofenzivo proti Perzijcem. Sledila je gr. pomorska odprava v Jonijo. Perzijsko ladjevje v pristanišču pri Mikalah, so Grki sežgali. To je sprožilo ponoven jonski upor. V strahu pred perzijskim maščevanjem so Jonci prosili za vstop v Helensko zvezo, če bi Sparta prevzela varstvo nad njimi. Spartanci so ponudbo odbili. Tako so le Lezbos, Hios in Samos postali člani zveze. Atene pa so sklenile z nekaterimi mesti posebne zavezniške pogodbe, ki so bile zametek kasnejše prve Atiške pomorske zveze.

V tem času se začnejo tudi nesporazumi med Sparto in Atenami.

Perzijska nevarnost je prvič vzbudila helenski občutek skupne politične pripadnosti.

Grki na Zahodu v dobi 500 – 480

Značilnost v zgodovini Sicilije na prehodu iz 6. v 5. stol. je tiranija. Sicilski tirani so se odlikovali kot organizatorji in voditelji v boju proti kartadžanski agresiji. Prvič je v tem delu gr. sveta ideja grške polis presešla ideja ozemeljsko večje zvezne države, ki je nastala z združitvijo več mestnih držav. Sicilski tirani so kot tvorci novega političnega koncepta prehiteli razvoj v Grčiji za celo stoletje.

Izmed sicilskih tiranov je najpomembnejši *Kleander iz Gele* (505 – 498), čigar vlada pomeni začetek oblikovana večje zvezne države. Njegov naslednik *Hipokrat* je nadaljeval s priključevanjem kolonij in ljudstev. Naslednji tiran *Gelon* pa je državi priključil Sirakuze (485), ki so postale prestolnica grške države na Siciliji. Z naselitvijo novega prebivalstva, z gradnjo utrdb in vojne mornarice je Galon postavil temelje bodoči moči Sirakuz. Zunanja oblika mestne samouprave je obstajala še naprej. Državlanske pravice pa so dobili tudi številni vojaški najemniki.

Druga najmočnejša tiranska država je nastala v začetku 5. stol., ko je južnoitalski Regij razširil oblast na sicilsko polis Zankle. Po naselitvi večjega števila Mesenijcev s Peloponeza je mesto dobilo novo ime. Nastala je dvojna država Regij-Mesana. Tiran *Teron iz Akraganta* je postal Gelonov zaveznik.

Zaradi velike premoči zveze dveh tiranov, so se drugi tirani oprli na velesilo, ki je hotela preprečiti zedinjenje Sicilije: na Kartagino. **Kartažanski napad na sicilske Grke** sovpada s Kserkovim pohodom v Grčijo – 480. najemniška vojska se je pod vodstvom Hamilkarja izkrcala na Siciliji pri Panormu. Vrhovno poveljstvo nad Grki je imel Gelon. V bitki pri Himeri (480) je grška vojska zmagala. Iz vojnega plena je dal Gelon zgraditi več templjev in poslal darove v Delfe in Olimpijo. Gelon je postal najpomembnejši grški državnik na Zahodu.

Poleg Sparte in Aten se je kot tretja pomembna sila uveljavila dvojna država Gela-Sirakuze. Pod Gelonom so postale Sirakuze politično, gospodarsko in kulturno središče grškega Zahoda.

Petdesetletje (pentekontaetia) kot vrh v grški zgodovini

Ohranjenih je nekaj materialnih spomenikov in historično pomembnih napisov. Od literarnih virov je najpomembnejši Tukidid. Sodobne politične teme je obravnavala atiška komedija, a nobeno delo ni v celoti ohranjeno. O Delsko-atiški pomorski zvezi poroča Aristotel.

Ustanovitev Delsko-atiške pomorske zveze in doba atenskega državnika Kimona

Delsko-atiška pomorska zveza je bila atenski instrument moči, ki je bil enakovreden Peloponeški zvezi pod vodstvom Sparte. Nasprotje med Atenami in Sparto je postalo očitno.

Spor je izbruhnil zaradi gradnje obzidja okoli Aten, ki ga je spodbudil Temistokles. Njegov načrt je naletel na odpor pri Spartancih. Ko se je Temistokles zadrževal v Sparti pozimi 479/8, so Atenci hitro sezidali šest kilometrov dolgo obzidje.

Po 479 je bil vodilni politik v grškem svetu Spartanec Pavzanijs. Po skupni grški ekspediciji na Ciper, je Pavzanijs skoraj despotsko obnašanje pri obleganju Bizanca sprožilo nepokornost jonskih kontingentov, zato je Sparta po zavzetju Bizanca svojega vojskovodjo odpoklicala (477).

Spor Spartanske države s Pavzanijsom in s tem njen umik od pomorskih ekspedicij sta omogočila uveljavitev atenskih pomorskih interesov. V atenski mornarici so videli jonski Grki edino realno silo, ki bi mogla preprečiti povratek perzijske oblasti. Leta 478/7 so sklenili sporazum jonske, eolske ter otoške skupnosti in Atene. Tako je nastala **Delsko-atiška pomorska zveza**. Pri njeni organizaciji je bil ob Temistoklesu pomemben še Aristejd.

Načrt je bil nadaljevati vojno proti Perziji in zaščititi maloazijske Grke. Po zunanji obliki gre za združitev v obrambno zvezo za vse čase. Večje države so bile obvezane, da dajo na razpolago vojne ladje. Države, ki niso imele ladjevja, so morale plačevati prispevke v blagajno zveze. Temeljno merilo za velikost prispevka je bil dohodek posameznih držav.

Zveza je imela svoj zbor na Delosu in vsaka članica je imel po en glas, tudi Atene. Ena najtežjih napak je bila, da je bila zveza ustanovljena brez časovne omejitve. To so pozneje izkoristile Atene in brutalno zatrlle vse poskuse osamosvojitve. Število članic je nihalo.

Atenska notranja politika sedemdesetih let je bila v znamenju velikega nasprotja med Temistoklom in Kimonom. Prvi je skušal za vsako ceno okrepiti Atene, medtem ko se je konservativno nastrojeni Kimon zavzemal za tesno sodelovanje s Sparto. Složna sta bila v tem, da je potrebno nadaljevati vojno proti Perziji.

Okrog 470 so se začeli Perzijci znova pripravljati na vojno. Prehiteli so jih Atenci, ki so napadli njihovo ladjevje in ga uničili v bitki pri Evrimedontu (ok. 466). Uničena je bila perzijska pomorska sila na zahodu, Egejsko morje je ponovno postalo grško notranje morje. Zmago so izbojevali s sredstvi Pomorske zveze. Ta Kimova zmaga je naredila iz Aten pomorsko velesilo. V zvezo so po zmagi stopile številne likijske in karijske polis. Po drugi strani so nekateri bili mnenja, da sedaj varstvo atenske mornarice ni več potrebno. Mnogim je postalo članstvo v zvezi veliko breme. Že pred bitko je izstopil Naksos, ki je bil na silo priključen nazaj. To je bil prvi primer odkritega odpora v zvezi.

Naslednji hud spor je bil med Tasom in Atenami. Tasos je izstopil in Atenci so ga obkolili. Tasos je zaman pričakoval pomoč Sparte, saj jo je takrat prizadel hud potres. Po dve letnem obleganju se je predal. Pogoji kapitulacije so bili hudi: izročitev ladjevja, razrušenje obzidja, izguba posesti na kopnem in deleža pri zlatih rudnikih. To je bil svareč primer za ostale članice zveze.

Padec Pavzania in Temistokla

* *Temistokles* – zmagovalec pri Salamini

* *Pavzaniias* – zmagovalec pri Platajah

Pri obeh je bil padec posledica spora med državo in pomembnim posameznikom. V Atenah je Temistoklov padec vodil v nastanek najbolj demokratične ureditve, v Sparti pa je Pavzanijeva smrt utrdila prevlado eforata. Po odstranitvi obeh vojskovodij sta šli državi še bolj različno razvojno pot in po izgonu Kimona ni bilo več državnika, ki bi si prizadeval za skupno sodelovanje.

Pavzaniju niso mogli dokazati veleizdaje, zato so mu očitali povezovanje s heloti. Za azil si je izbral Atenin tempelj, kjer je zaradi lakote umrl. Proti Temistoklu pa so v Atenah sprožili tožbo, da se je povezoval s Pavzanijem. V odsotnosti je bil obsojen na smrt in zadela ga je *atimija (izguba časti)*. Moral je bežati. Sprejel ga je perzijski kralj Artakserks I. in mu podaril dedno posest v Troadi.

Zaradi okrepitve protispartanskega razpoloženja na Peloponezu, se je Sparta znašla v zelo težkem položaju. V vojni s sosedi so Spartanci konec 60-ih let obnovili svojo hegemonijo na Peloponezu. Spori in spopadi s sosedi so vzrok za zunanjepolitično pasivnost Sparte v donosu do Perzije.

Upor helotov ter prekinitev zavezništva med Atenami in Sparto

Hud potres v Sparti 464 je dal povod za velik upor v Mesenij, ki je vodil v tretjo mesenijko vojno. Sparta je po hudih preizkušnjah ponovno zmagala. Spartanci so prosili za pomoč Atene, Kimon jim je poslal manjšo vojsko, ki pa so jo takoj po prihodu odslovili domov. Zavrnitev pomoči je postala v Atenah podlaga za preklic zavezništva. Spartanci so sami zatrli upor Mesenijcev (460/59) in upornikom omogočili prost odhod iz države. Preživele so Atenci naselili v Navptiku v Lokridi.

Vrh atiške demokracije in razvoj Aten v Periklovi dobi

Med odsotnostjo Kimona so v Atenah 462 izvedli novo ustavno reformo (Efialtova reforma), s katero so bistveno zmanjšali pooblastila aeropaga. Izgubil je ves političen vpliv, ohranil je le krvno sodstvo in pravico do nadzora v sakralnih zadevah. Oblast so si sedaj delili svet petstotih, sodišče zapriseženih in ljudski zbor.

Osrednjo institucijo, ljudski zbor, so teoretično sestavljali vsi polnopravni moški državljani. Sestajal se je zelo pogosto os udeležbi najmanj 6000 članov. Odločal je o vseh najpomembnejših državnih zadevah. Glasovanje je potekalo z dvigovanjem rok, v spornih primerih pa so glasovali s kamenčki.

Člani sveta petstotih so bili izbrani z žrebom, po 50 iz vsakega okraja. Svet je obravnaval vse zadeve, ki jih ni obravnaval zbor. Od 457 so dobivali člani dnevnice. postavljena je bila starostna meja (najmanj 30 let) in časovna omejitev (največ dva enoletna mandata). Svet je oblikoval predloge in jih neposredno predložil v obravnavo in glasovanje ljudskega zbora.

Ljudsko sodišče je sestavljalo 6000 državljanov, nad 30 let, ki so bili razdeljeni v vrsto manjših porotnih skupin za različne sodne zadeve. Tudi oni so dobivali dnevnice.

Od nosilcev izvršilne oblasti so bili arhonti (devet) izbrani z žrebom, pomembnejši strategji (deset) pa so bili voljeni v ljudskem zboru. Mandat je trajal eno leto. Kandidate so pred nastopom preverjali, prav tako pa njihovo delo po koncu mandata.

Z uvedbo tožbe proti protizakonnosti je vsak državljan dobil pravico, da sproži tožbo proti vsakemu sklepu, ki se mu je zdel protizakonit.

Atenska demokracija je bila neposredna.

Po umoru avtorja te reforme Efialta 461 je stopil na čelo demokratičnega gibanja *Perikles*. Uvedel je dnevnice in podpiral revne državljane.

Atiška demokracija, ki se je razvila v Periklovi dobi, je imela več šibkih točk:

- * Iz političnega življenja so bile izključene 3 skupine prebivalstva – ženske, sužnji in metojki
- * Vpliv žena v družni je bil majhen, večji je bil le v zasebnem življenju (drugod v gr. svetu pa so ženske nastopale kot pravne osebe)
- * Izključeni so bili sužnji, čeprav je bila v atenskem gospodarstvu njihva vloga izredno velika, večja kot drugod
- * Odrinjani so bili tudi *metojki*, med katere so spadali tujci in osvobojeni sužnji; bili so svobodni, morali so plačevati davek in bili so vojaški obvezniki, niso pa imeli političnih pravic

Če upoštevamo ta dejstva, moramo le pogojno govoriti o demokraciji. Demokracija je bila omejena le na 10 do 20% prebivalstva države.

Kljub pomanjkljivostim je ureditev atenske države pod Periklom vrh demokracije v antičnih razmerah.

Perikles (461 – 431) je bil vodilni atenski politik od Kimonovega padca in Efialtove smrti dalje. Vrsto let zapored je bil izvoljen za stratega. Ljudstvo je obvladoval z velikim govorniškim darom. Uspelo mu je doseči popolno skladnost med državno-političnim in kulturnim življenjem. Zaslužen je za dvig vojaške moči Aten. Njegovo dobo označujejo gradnje trdnjavskega značaja in izgradnja reprezentativnega verskega, političnega in kulturnega središča v samih Atenah.

Atene kot metropola antičnega sveta

Po prekinitvi zaveznitva s Sparto ter Periklovi zmagi nad Kimonom je začel Temistoklov načrt izgradnje Aten postajati stvarnost. Atene so bile z *Dolгим*, *Faleronskim* in *Severnim zidom* izredno utrjene ter povezane z obalnima naseljema Faleronom in Pirejem. Postale so ogromna, dobro zavarovana trdnjava. Na moči tega obrambnega sistema je temeljil tudi strateški načrt Atencev: ob napadu sovražne vojske naj bi se na območje Dolgega zidu zateklo vse atiško podeželsko prebivalstvo. Pirej je postal najmočnejše pomorsko oporišče grškega sveta.

Sledile so monumentalne gradnje v Atenah, zlasti na Akropoli. Periklovi gradbeni podvigi so v znatni meri temeljili na sredstvih blagajne Pomorske zveze. Zgradili so: oporno zidovje, Atenin tempelj Partenon, Propileje in Erehtejon; na atenskem trgu Tezejon, ob vznožju akropole Odejon – glasbeno gledališče. Te gradnje so presegle finančne zmožnosti atenske države, za državljane pa so bile za daljši čas neizčrpen vir dela in dohodkov. Razcvetela se je cela vrsta poklicev, vsi državljani so bili zaposleni, celo sužnji so bolje živeli. Antični viri označujejo Periklov čas kot zlato dobo.

Atenska državna ideologija in atiška kultura

Monumentalne gradnje so tudi odraz državne ideologije. Ta se najbolj jasno kaže pri predstavitvi zgodovinskih tem. Ogromne freske so prikazovale začetke grške zgodovine, atensko zmago nad Perziji in nepomembno bitko pri Ojnoji – Atenci so v njej prvič premagali Spartance. S tem so si utrjevali zavest o lastni veliki preteklosti.

Najstarejši spomenik atiške proze je Ksenofantov spis o atenski državi iz prvih let peloponeške vojne. Med kiparji je bil vodilna osebnost Fidija, med tragiki Sofokles. Vodilni ustvarjalci so delovali v krogu Perikla in njagove žene Aspazije (doma iz Jonije): ob Fidiju in Sofoklesi še zgodovinar Herodot, filozof Anaksagora, arhitekt Hipodam, ...

Kulturni dosežki so bili dostopni širokim slojem prebivalstva. Večina Atencev je znala pisati. Podlaga izobrazbe so bile homerske pesnitve. Obiskovanje gledaliških predstav in pesniških recitalov je bilo množično. Temeljna pomanjkljivost je bila skoraj popolna odsotnost atiške ženske.

Periklova socialna in gospodarska politika

Preskrbi revnega prebivalstva brez zemlje in državno-političnim ciljem na območju Pomorske zveze je bilo namenjeno ustanavljanje kolonij. Te so se glede na pravni položaj delile na 2 skupini:

- ✦ Apojkije – samostojne skupnosti z lastnimi državljskimi pravicami
- ✦ Kleruhije – pravno del atiške države

Atenski vpliv se je širil med Grki na Zahodu in ob Črnem morju. Z ekspedicijo v Črno morje je Perikles zadel na interesno območje Bosporske države na Krimu, ki je nadzorovala trgovino z južno Rusijo. Atenske trgovine in deloma politične zveze so segale v najbolj oddaljene dele grškega sveta.

Šibke točke Periklovega političnega sistema

Na dveh področjih se je Periklova politika pokazala kot nevarna za prihodnost Aten: na področju podeljevanja državljskih pravic in pri državnih financah.

V skrbi, da bi ohranili privilegije, so ostali Atenci brezbržni od nevarnosti številčnega razmerja med polnopravnimi državljani in ostalim prebivalstvom. Perikles je 451/50 sinove iz zakonskih zvez Atencev z neatenskimi ženami izključil iz vrst pravih državljanov.

Zaradi stroškov megalomanskih gradenj so se v letih 454-434 podrla razmerja na področju državnih financ. Velike stroške vojn po 460 so morali plačati zavezniki. Politik Kalias je dal z dekretom deponirati v templju Atene Polias v Atenah 6000 talentov, ki naj bi služili kot finančna rezerva za primer vojne. (verjetno na Periklovo željo, da bi se izognil očitkom, da je porabil ves denar). Povsem izčrpanih financ pa se ni dalo nadomestiti. Za Atene se je slavna doba pentekontaetije končala na robu finančnega zloma.

Stopnjevanje napetosti med Delsko-atiško in Peloponeško zvezo v dobi pred začetkom peloponeške vojne

Spartanska odslovitve atenske vojske 462 in Periklova zmaga nad Kimonom sta povzročili dokončno ločitev obeh zaveznikov. Izbruh konflikta je preprečil politični položaj, saj so bile Atene z zavezniki v vojni proti Perziji.

Sparta, ogrožena zaradi upora Mesenijcev, ni mogla preprečiti širjenja Argosa, njenega glasvnega tekmeca na Peloponezu. Argos pa so podprli Atenci. V bitki pri Ojnoi so Argejci s pomočjo atenskih prostovoljcev porazili spartansko vojsko. To je bil dejansko prvi poraz spartanske vojske. Konflikt se je prenesel v srednjo Grčijo, kjer sta se menjavali prevlada Sparte in Aten.

Leto 455 pomeni vrh atenske moči v dobi pentekontaetije, saj so nadzorovali celotno območje do Istma. Od Aten je bila deloma odvisna Tesalija in celo nekatere dorske polis so postale članice Pomorske zveze. Atenci so popolnoma nadzorovali Egejsko morje.

Takrat so zmotili Atence dogodki v Egiptu. Perzijci so 456 premagali egiptovske upornike in njihove zaveznike Atence. Posledica atenskega poraza – prvega po več desetletjih zmag – je bila velika: izguba Cipra. Zaradi ponovne perzijske nevarnosti so blagajno pomorske zveze prenesli z Delosa v Atene. Vendar niti Sparta niti Perzija nista znali izkoristiti atenskega poraza.

Po Kimonovem povratku je prišlo v atensko-perzijski vojni do preobrata. Ladjevje Delsko-atiške zveze je bitki pri ciprski Salamini 450 popolnoma porazilo Perzijce. Sledila so pogajanja in leta 449 je bil sklenjen Kalijev mir, ki je pomenil potrditev obstoječega stanja.

Nato so Atenci doživeli nekaj porazov, najhujši je bil v srednji Grčiji. Atenska intervencija po nastopu aristokratskega režima v Tebah se je končala s porazom. V Bojotiji se je tako izoblikovala na tebansko pobudo **Bojotska zveza**. Atene in Sparta sta 446 sklenili tridesetletni mir, ki je prinesel potrditev obstoječega stanja: Atenci so izgubili vpliv na Peloponezu in v srednji Grčiji.

V delsko-atiški pomorski zvezi so po koncu perzijske nevarnosti še bolj izrazito prevladale Atene. To je povzročilo odpor pri ostalih članicah. Atene so svoje zaveznice spremenile v svoje podanike. Prišlo je do vrste uporov v zvezi. Omejevanje avtonomije članic kaže, da so Atene skušale zvezo držav spremeniti v zvezno državo. Poskus je bil brez uspeha. Zveza je zašla v hudo krizo.

V Atenah pa se je krepila opozicija proti Periklu.

Grki na Zahodu v obdobju pentekontaetije

Bitka pri Himeri 480 je prinesla Siciliji 70-letno obdobje miru in varnosti pred Kartažani. Prišlo je do gospodarskega in kulturnega razvoja zahodnih Grkov. Po Gelonovi smrti je zavladal njegov brat Hieron (478), ki je na svoj dvor vabil pomembne ustvarjalce.

Po sirakuški zmagi nad Etruščani pri Kumah 474 je bilo konec tudi etruščanske nevarnosti.

Ena šibka točka družbene in politične ureditve je bila nelegitimnost tiranov., ki so se težko obdržali na oblasti. Po Hieronovi smrti (466) je v Sirakuzah izbruhnil upor proti tiraniji. Zajel je vso Sicilijo in povzročil padec tiranskih režimov.

Družbeni in državni razvoj Sicilije v tej dobi označujejo pojavi:

- ✘ Hudi boji znotraj posameznih sicilskih skupnosti
- ✘ Uveljavitev domačega (staroselskega) prebivalstva, ki se je povezalo pod vodstvom Duketija s ciljem pregnati Grke z otoka

Zgodovina Velike Grčije v 5. stol. je poznana le v grobih obrisih. Grki so se morali povsod bojevati proti domačim italiskim ljudstvom. Kljub številnim državljanskim vojnám je Velika Grčija doživela velik kulturni vzpon.

Na grškem »daljnem« Zahodu je vladal mir. Hitro se je vzpela Masalija, ki je s svojo trgovsko dejavnostjo segala v Španijo, Francijo in do Italije ter postala ob Kartagini najpomembnejša pomorska in trgovska metropola Zahoda.

Navzočnost Grkov na Jadranu v 5. stol. je ostala še vedno šibka. Razvili sta se naselbini Adrija in Spina. Pomembno vlogo je kot trgovska postojanka ob vstopu v Jadransko morje odigrala Korkira.